

JOSEP MASSOT I MUNTANER

RAMON ARAMON I SERRA (1907-2000)

El 17 d'abril de 1942, quan només feia tres anys de l'acabament oficial de la guerra i de l'inici d'una persecució inimaginable en èpoques anteriors contra tot el que fes olor de catalanitat —ja iniciada el 1938 amb l'abolició de l'Estatut de Catalunya—, a casa de Josep Puig i Cadafalch, membre fundador de l'Institut d'Estudis Catalans i president de la seva Secció Històrico-Arqueològica, se celebrà una reunió decisiva. Hi acudiren Eduard Fontserè, membre de la Secció de Ciències des del 1921, i Josep M. López-Picó, membre de la Secció Filològica des del 1933, els únics membres actius de l'Institut que residien en aquells moments a Catalunya, llevat de Jaume Massó i Torrents, reclus a casa seva «per motius de salut» (recordem que moriria aviat, el 1943), i s'hi afegí, per indicació de Puig, el molt més jove Ramon Aramon i Serra (nascut a Barcelona el 1907),¹ «de les Oficines Lexicogràfiques i ex Secretari-Redactor de la Secció Històrico-Arqueològica», com deia ell mateix a la minuciosa acta de la reunió, que va escriure amb la lletra clara i precisa que feia quan volia i que mantingué al llarg del temps, bé que les seves notes personals són escrites sovint en una lletra molt més ràpida i menys entenedora. Puig hi plantejà que l'objecte de la reunió «no és altre que estudiar què cal fer per donar continuïtat a l'obra de l'Institut d'Estudis Catalans, avui de fet interrompuda per motius de tots prou sabuts». Lamentà les defuncions d'alguns membres i el fet que molts altres fossin a l'exili, i no amagà que n'hi havia alguns que calia considerar «membres espiritualment absents», des de feia anys com Josep Pijoan, Eugeni d'Ors i Esteve Terradas, o a causa de les circumstàncies de la guerra, com Ferran Valls i Taberner, «que no sols s'ha desentès de l'Institut i de les seves tasques, sinó que ha treballat perquè fos declarat inexistent i ha col·laborat a la creació i organització d'un institut que els elements oficials han presentat com a successor de la nostra corporació: l'Instituto Español de Estudios Mediterráneos». Arribà, doncs, a la conclusió que «l'Institut d'Estudis Catalans, que té la seu a Barcelona, queda avui representat legalment pels tres membres reunits i pel Sr. Jaume Massó i Torrents», els quals tenien «l'obligació moral d'assegurar-se la col·laboració de gent nova que continuï amb ells la tasca de l'Institut amb el mateix esperit amb què aquest ha vingut actuant des de l'any 1907».

1. Els seus pares es deien Ramon Aramon i Burguès i Dolors Serra i Boladeres (aquesta darrera morí a Barcelona el 1976).

La petita resta de l'Institut, doncs, adoptà l'acord de celebrar periòdicament sessions privades —una fórmula eufemística que duraria durant molt de temps, en un règim que anava expressament contra el dret de reunió—,² nomenar membres nous i membres adjunts, estudiar la possibilitat de nomenar membres corresponents, «sobretot de Mallorca, València i Rosselló», i «fer les gestions que calguin per a tornar a l'activitat les diverses filials de l'Institut». Puig demanà «al Sr. Aramon que prengui nota d'aquests acords i que vulgui redactar acta de la sessió d'avui, en qualitat de secretari-redactor; manifesta també que creu que el Sr. Aramon podia ocupar una de les vacants existents» i féu altres propostes de nous candidats. Tot seguit Aramon féu reserves al nomenament suggerit per Puig de Manuel de Montoliu, «si no personalment en nom dels Srs. Fabra, Nicolau i Riba»; proposà, però, «en canvi», el nom del «Sr. Joan Coromines, de les Oficines Lexicogràfiques, avui a l'estranger, que hauria de figurar en la Secció Filològica, i, potser, també el Sr. Casacuberta, que havia així mateix format part de les nostres Oficines Lexicogràfiques».³

A la sessió següent, l'1 de maig de 1942, Aramon manifestà que Josep M. de Casacuberta li havia fet saber «que no creia indicat, en aquests moments, de procedir a la provisió de vacants i que no acceptaria, per tant, de formar part de la nostra corporació» (Casacuberta no entraria a la Filològica fins al 1958). Ja a la sessió anterior, Puig havia fet saber que de moment no veia convenient l'elecció de Joan Coromines, atès que es trobava fora de Catalunya (hauria d'esperar, doncs, fins al 1950).⁴

2. López-Picó anotà al seu dietari, el 17 d'abril de 1942: «Represes a casa del senyor Puig i Cadafalch les tertúlies quinzenals dels supervivents barcelonins del nostre Institut als quals s'adjuntaran alguns antics agradats dels costums habituals i d'eficàcia d'intercanvi que ens compensin de l'isolament transitori dels treballs personals sense companyia» (Josep M. LÓPEZ-PICÓ, *Dietari (1929-1959)*. Edició a cura de Joan de Déu DOMÈNECH (Barcelona, 1999), p. 195).

3. *Llibre d'actes* de l'Institut d'Estudis Catalans, conservat a l'arxiu de la institució (una petita part d'aquesta acta ha estat publicada a *Institut d'Estudis Catalans, 90 anys (1907-1997)* (Barcelona, 1997), p. 84). Agraieixo a Laia Miret l'eficaç ajuda que m'ha prestat per a la consulta d'aquest i de molts altres documents relacionats amb la gestió d'Aramon a l'IEC, que només puc fer servir en una mínima part. Per a intents anteriors d'elecció de Montoliu, vegeu *Correspondència entre Lluís Nicolau d'Olwer i Jaume Bofill i Mates*. Edició a càrrec de Montserrat VILÀ i BAYERRI i Joan MOLAR i NAVARRA (Barcelona, 1999), ps. 101-104.

4. Ferran Soldevila —que també es trobava aleshores a l'exili, del qual tornà el 1943, anotava al seu dietari, el 30 de novembre de 1945: «Diu que en Joan Coromines, de Nord-Amèrica, ha adreçat una lletra a Puig i Cadafalch planyent-se d'haver estat posposat a l'Aramon en la nominació de membre de l'Institut (...). M'ha sorprès en En Coromines un pas semblant. Jo vaig callar, en una situació, si fa no fa, com la seva» (citada per Enric PUJOL, *Ferran Soldevila. Els fonaments de la historiografia contemporània* (Catarroja/Barcelona, 1995), p. 172). Soldevila va pertànyer a l'Institut a partir del gener de 1947. Amb el seu caràcter fort, Soldevila tingué topades serioses amb Aramon i no en parlava gens bé al seu dietari (cf. *ibid.*, ps. 221-222). Encara el 15 de març de 1948, Pompeu Fabra comentava a Joan Coromines: «I, a propòsit de l'Institut, no cal dir-vos quin va ésser el meu astorament quan vaig assabentar-me dels nomenaments d'en Segarra [*sic*] i de l'Aramon, fets sense consultar-nos prèviament en Nicolau i a mi. Vull creure, com vós, que aquests nomenaments foren fets amb caràcter interí. Vaig demanar aclariments, però encara no m'han estat donats» (*Pompeu Fabra i Joan Coromines. La correspondència dels anys de l'exili*, a cura de Joan FERRER, Josep FERRER i Joan PUJADAS (Barcelona, 1998), ps. 70-71).

L'1 de maig de 1942, però, foren elegits Jordi Rubió i Balaguer, Agustí Duran i Sanpere, Joaquim Folch i Torres, Ramon Aramon i Serra, Josep M. de Sagarra, Pius Font Quer i Josep R[amon] Bataller, en qualitat de membres numeraris. Higiní Anglès esdevingué membre adjunt.

En aquell mateix moment, «el Sr. Aramon indica que ja d'abans d'acabar la carrera es trobà lligat amb l'Institut, en la tasca del qual l'interessà el qui fou mestre seu en els Estudis Universitaris Catalans Francesc Martorell, a qui dedica un sentit record. Des d'aleshores la seva relació amb l'Institut no s'ha interromput i en tornar de cursar el doctorat a Madrid fou nomenat secretari-redactor de la Secció Històrico-Arqueològica; durant la seva estada a l'estranger fou honorat amb alguns encàrrecs; retornat a Barcelona, se li confià l'edició dels Cançoners catalans de la Biblioteca de Catalunya, dels quals només un fins ara ha pogut veure la llum; després entrà a formar part, com a tècnic, de les Oficines Lexicogràfiques. Avui, en cridar-lo l'Institut en els seus rengles, ha donat prova d'una benevolència que li cal agrair profundament i de la que procurarà fer-se digne».

Com ja devia estar prèviament convingut, Puig i Cadafalch suggerí a continuació que Aramon fos nomenat secretari general de l'Institut, en substitució de Ramon d'Alòs-Moner, mort el 1939. La votació li resultà unànimement favorable, amb un sol vot en blanc, que lògicament provenia de l'interessat mateix, i tot seguit «el Sr. Aramon regracia la prova de confiança que aquest nomenament suposa i promet servir lleialment l'Institut des d'aquest lloc, malgrat les dificultats que la dispersió actual del seu arxiu i de tot el que es guardava a la Secretaria, avui posada sota custòdia estranya, li crearan en la seva nova tasca».⁵

El dia 8 de maig de 1942, Eduard Fontserè, Secretari General accidental de l'Institut, i J. Puig i Cadafalch, President de torn, adreçaren a l'«Il·lustre Prof. Ramon Aramon i Serra» un document, segons el qual «L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, que ara menys que mai no pot deixar de servir els alts interessos de la ciència en el nostre país, *per bé que es vegi privat d'actuar públicament*, ha seguit amb atenció constant els vostres treballs sobre llengua i literatura catalanes, singularment les vostres edicions de textos medievals», per la qual cosa l'havien elegit per a la seva Secció Filològica a fi de cobrir la vacant produïda per la mort de Lluís Segalà. «Tot esperant que altres circumstàncies més favorables ens permetin d'expedir el títol i nomenament definitius, us preguem, il·lustre professor i col·lega, que vulgueu acceptar aquest nomenament junt amb l'expressió de la profunda estima de tots els membres de l'INSTITUT».⁶

Aquests documents impressionants, que donen fe de vida del començament d'una tasca d'una eficàcia extraordinària, ens permeten també de conèixer una mica la prehistòria del qui a partir del 1942 i fins a la seva jubilació el 1989 seria el secretari general de l'Institut i hi assumiria gairebé tots els papers, ajudat per la

5. *Llibre d'actes* esmentat. Sobre la prehistòria d'aquesta represa de l'Institut, vegeu Miquel COLL I ALENTORN, *Història/2* (Barcelona, 1992), p. 502.

6. Dossier R. Aramon i Serra de l'Arxiu de l'IEC.

seva fidel secretària M. Montserrat Martí i Bas i per molt poques persones més. En aquell moment, Aramon era un filòleg format amb rigor, que havia conegut de prop diverses escoles de la millor romanística europea i que s'havia creat un prestigi com a bibliògraf i com a editor de textos. Val a dir que abans se li havia despertat una afeció per la música, en general no gaire coneguda. En efecte, en la seva joventut («pels volts dels anys vint») havia format part de l'Orfeó de Sants i de l'Orfeó Atlàntida, i fou director musical de l'Esbart Sant Jordi. Durant aquest període, va compondre vuit sardanes, molt interpretades entre els anys 1925-1930; va arranjar la «Dansa» i el «Ball del ciri» de Castellterçol, en versió de piano (publicada, pel que fa a la dansa, a la «Sardana popular» editada per Josep M. Canals) i versió de cobla, i fins i tot va redactar l'estudi *La Danse et la Danse du Cierge de Castellterçol*, aparegut a la revista «Art Populaire» de Praga el 1928.⁷ Sabem també, perquè ell mateix ho explicava algun cop, que en aquells moments tocava el piano d'una manera gairebé professional.

Al marge d'aquesta afeció, Aramon ingressà el 1925 a la Universitat de Barcelona, on seguí la carrera que aleshores s'anomenava Filosofia i Lletres, en la qual, com comenta Ramon Sugranyes de Franch, eren «pocs i ben avinguts». S'hi van trobar, «un parell de cursos abans o després», persones ben significades, de tots els quals havia sentit parlar al senyor Aramon, com Jaume Vicens Vives, Miquel Batllori, Bartomeu Rosselló-Pòrcel, Anna Maria de Saavedra, Guillem Díaz-Plaja, Joan Ramon Masoliver, Eduard Nicol, etc.⁸ Miquel Batllori, que pertanyia al mateix curs d'Aramon, ens explica que en aquell moment Filosofia i Lletres tenia tres branques, Filosofia, Lletres i Història, i afegeix a la llista de companys, del mateix curs o posteriors, Xavier de Salas, Ramon Roquer i Santiago Sobrequés.⁹ Com Sugranyes i com Batllori, Aramon destacava la influència que havien tingut sobre ell Joaquim Balcells, catedràtic de llatí (contava també que havia fet estudis d'àrab, no sé amb qui), i Jordi Rubió i Balaguer, professor de literatura castellana. Sugranyes i Batllori remarquen també el mestratge de don Antonio de la Torre, catedràtic d'història, que els acostava als documents medievals de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i organitzava sortides culturals a Poblet o a Tarragona.¹⁰

7. Carles RIERA-Josep SERRACANT-Josep VENTURA, *De la A a la Z. Diccionari d'autors de sardanes* (Girona, 1990), ps. 8-9. Tingueu en compte la ressenya de Josep MIRACLE, *Nostra Dona la Sardana* (Barcelona, 1929), publicada per R. A[ramon] i S[erra] a «La Paraula Cristiana», XI (1930), ps. 438-439. Deu ésser per aquest interès pels temes folklòrics que Aramon publicà, el 1947, a Barcelona una segona edició del *Romancer popular de la terra catalana*, de Marià Aguiló. Coneixem també un *Missatge al món sardanista en el Dia de la Sardana 1967*, un full ciclostilat conservat a la Biblioteca de Montserrat, signat per Ramon Aramon i Serra, Secretari General de l'Institut d'Estudis Catalans.

8. Ramon SUGRANYES DE FRANCH, *Militant per la justícia. Memòries dialogades amb el pare Hilari Raguier* (Barcelona, 1998), p. 29.

9. Miquel BATLLORI, *De l'Edat Mitjana als temps moderns i contemporanis* (Vic, 1994), ps. 10-12.

10. SUGRANYES DE FRANCH, *Militant per la justícia*, ps. 28-30; BATLLORI, *De l'Edat Mitjana als temps moderns i contemporanis*, ps. 13-14 i 16-17.

Durant el darrer curs de batxillerat, d'altra banda, Aramon havia descobert els Estudis Universitaris Catalans, una universitat paral·lela on va poder dedicar-se més de prop a l'estudi de la literatura i de la història de Catalunya, que aviat completaria amb el de la llengua. Hi va tenir encara com a mestre Antoni Rubió i Lluch, però recordava sobretot els noms del seu fill Jordi, de Ferran Valls i Taberner i molt especialment de Francesc Martorell.¹¹ Als Estudis Universitaris, Aramon va tenir companys amb qui continuaria amb una relació excel·lent, decisiva en alguns casos, com Miquel Coll i Alentorn, Ricard Albert, Alfons Serra-Baldó o Josep Gassiot.¹² Ja el 1927, publicà a la revista dels Estudis el seu primer article d'investigació, fruit d'un treball pràctic de la càtedra de Literatura Catalana, durant el curs 1925-26, *Un sermonari amb fragments rimats*, notícia del manuscrit 479 de la Biblioteca de Catalunya, del segle xv, on demostra ja la minuciositat i la precisió que tindrà tota la vida a l'hora de l'estudi i l'edició de textos.¹³ No era, però, ni de bon tros el primer article que escrivia, ja que des l'institut de batxillerat havia iniciat, amb alguns companys, la revista «L'Estudiant», que continuà a la universitat, i havia col·laborat igualment a la revista universitària «Ginesta», de vida molt breu.¹⁴

La tardor de 1929, Aramon anà a Madrid per seguir els cursos de doctorat, que aleshores només es feien a la Universitat «Central», i tingué la sort d'ésser-hi alumne de Ramón Menéndez Pidal, d'Américo Castro i de T. Navarro Tomás. La bona relació amb Menéndez Pidal li va durar tota la vida i degué influir en el seu nomenament com a membre corresponent de la Real Academia Española. Gràcies a les gestions d'Aramon, per exemple, Diego Catalán va poder consultar el fons de Barcelona de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, tancat i barrat després de la guerra civil.¹⁵

No sé per quin conducte —potser a través del seu mestre Joaquim Balcells, que el protegí tant com va poder—, en acabar la carrera Aramon es posà en contacte amb l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura, dirigida a la Biblioteca

11. Cf. Albert MANENT, *En un replà del meu temps. Retrats d'escriptors i de polítics* (Barcelona, 1999), p. 28.

12. *Ibid.*

13. «Estudis Universitaris Catalans», XII (1927), ps. 241-269. Un parell d'anys més tard hi havia de publicar, amb un estudi ja molt aprofundit, *Dos textos versificats en català de la carta tramesa del cel* (*ibid.*, XIV (1929), ps. 279-289). Ja abans havia publicat a «Estudis Universitaris Catalans», XI (1926), ps. 199-201 una ressenya de *Jaume I* de Ferran Soldevila, de la «Col·lecció Popular Barcino», seguida d'altres ressenyes i notes als volums següents de la revista. Remarquem que va publicar a «La Paraula Cristiana», VIII (1928), ps. 536-538, un comentari sobre *Els Estudis Universitaris Catalans*, amb motiu del seu vint-i-cinquè aniversari. No hi ha cap bibliografia completa d'Aramon. Les més extenses són la que va aparèixer a *Repertori de catalanòfils/1* (Barcelona, 1983; «Estudis de llengua i literatura catalanes», VII), ps. 9-14, i la de Maria RIERA LLORCA i M. Montserrat MARTÍ i BAS, al volum IV dels *Estudis de llengua i literatura catalanes oferts a R. Aramon i Serra en el seu setantè aniversari* (Barcelona, 1984), ps. 421-432.

14. Cf. MANENT, *En un replà del meu temps*, ps. 27-28; SUGRANYES, *Militant per la justícia*, ps. 33-34.

15. Vegeu el meu llibre *Semblances i comentaris* (Barcelona, 1999), ps. 267-270.

Balmes pel jesuïta Ignasi Calveras a partir del 1928, i des del 1929 va col·laborar al seu «Anuari», amb recensions extenses i sovint polèmiques —gènere en el qual excel·liria— i amb el recull titulat *Bibliografia de llengua i literatura catalana*, que preparà i comentà juntament amb el Dr. Josep Vives, bibliotecari de la Biblioteca Balmes, i amb Francesc de B. Moll, i més endavant tot sol.¹⁶ Precisament a l'Oficina Romànica, Aramon va conèixer el jove Francesc de B. Moll, col·laborador de mossèn Antoni M. Alcover i en aquell moment enfrontat amb l'Institut d'Estudis Catalans i sobretot amb mossèn Antoni Griera, i s'esforçà per ajudar-lo a tirar endavant el *Diccionari català-valencià-balear* just després de la mort d'Alcover. Moll mateix en deixa constància a les seves memòries, en unes ratlles que ens permeten de conèixer més detalls de la situació d'Aramon dins l'Oficina Romànica i de les bones relacions que mantenia amb Pompeu Fabra:

«Des que mossèn Alcover havia tingut els atacs de feridura, els seus viatges a Barcelona eren poc freqüents; els meus, en canvi, sovintejaven més que abans, fos per gestionar i resoldre assumptes del Diccionari, fos per la meua intervenció a l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura. Entre els col·laboradors de l'Anuari de l'Oficina hi havia un jove becari, que havia estudiat a Barcelona i a Madrid i que per aquells anys havia d'anar estipendià a Berlín per ampliar estudis de filologia romànica com a deixeble del professor Ernst Gamillscheg. Aquell jove era Ramon Aramon i Serra. M'hi va presentar el P. Calveras i des del primer moment férem bona amistat.

Aramon havia estat deixeble de Pompeu Fabra i tenia amb el Mestre relació freqüent i de gran confiança. Quan fou mort mossèn Alcover, jo sabia per informació de l'Aramon que Fabra estava ben impressionat de mi i del Diccionari, encara que no estigués d'acord amb certs detalls de l'obra. Com que Fabra era el president de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, em vaig animar a visitar-lo (març del 1932) per demanar-li si l'Institut podria ajudar el Diccionari.»¹⁷

16. Vegeu «Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura», II (1929), ps. 349-351 i 353-375; III (1930), ps. 333-340 i 351-411; IV (1931), ps. 321-363; V (1932), ps. 313-336 i 337-386; VII (1934), ps. 253-268 i 271-352.

17. Francesc de B. MOLL, *Els meus primers trenta anys* (Mallorca, 1970), ps. 269-270. A la p. 270 hi ha una fotografia de Moll i d'Aramon a la Plaça Major del Poble Espanyol de Montjuïc. Segons *ibid.*, ps. 282-283, el 1933 Aramon va signar, a petició de Moll, una «declaració col·lectiva» en la qual diversos romanistes prestigiosos defensaven el *Diccionari català-valencià-balear* i asseguraven que Moll tenia prou preparació científica per dur-lo a terme. Vegeu també Francesc de B. MOLL, *Els altres quaranta anys (1935-1974)* (Mallorca, 1975), p. 19. Més endavant, Aramon va formar part del comitè executiu de la Comissió Patrocinadora del Diccionari a Catalunya, constituïda el 1950 (*ibid.*, p. 106), i a través de l'arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans ens consta que, a petició de Moll, va fer un document a favor del *Diccionari català-valencià-balear*. Aramon s'ha referit també a la seva adhesió a l'Obra del Diccionari al text publicat a l'opuscle col·lectiu *Homenatge a Francesc de B. Moll* (Mallorca, 1982), p. 22. Puc donar fe que la relació entre Aramon i Moll era cordial, tot i que en algun moment la van enterbolir intervencions poc afortunades com la de Joan Mascaró —que el 24 d'agost de 1951 escrivia a Moll que Aramon havia estat a Cambridge i havia menyspreat el DCVB (Gregori MIR, *Correspondència de Joan Mascaró (1930-1986)*, I (Mallorca, 1998), ps. 316-317; cf. *ibid.*, ps. 406-407). Per a altres detalls sobre la relació complexa entre Aramon, Moll i Coromines, vegeu la meua ressenya de l'epistolari entre Coromines i Moll, en aquest mateix volum de «Llengua & Literatura».

Efectivament, el curs 1930-31 Aramon havia estat a Leipzig, amb beques de la Biblioteca Balmes i de la Diputació de Barcelona —segons que explicava ell mateix, obtinguda gràcies a Joaquim Balcells— i hi havia estat alumne de Walter von Wartburg, de Heinrich Kuen i de Wilhelm Friedmann, i entre el 1931 i el 1933, amb una beca de la Junta de Ampliación de Estudios, passà tres trimestres a Berlín, on freqüentà els cursos d'Ernst Gamillscheg —del qual tingué sempre un gran record i que esdevingué col·laborador de la seva revista «Estudis Romànics» i membre corresponent de l'Institut, com Wartburg i Kuen—¹⁸ i d'Eduard Wechssler.¹⁹ El 1930, la *Crònica de l'Oficina Romànica* feia constar que, «en visites a la publicació d'un cos de documents catalans antics per regions i si pot ésser per dialectes, en què treballarà En Ramon Aramon, actualment a Leipzig cursant filologia romànica pensionat per la BIBLIOTECA BALMES, s'és feta una tria de les *Lletres reials diplomàtiques* conservades a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, copiant les targes del registre que contenen documents rebuts de les diferents regions del nostre domini lingüístic».²⁰ Es tractava d'un projecte que, com tants altres, fou avortat per l'evolució política de l'Estat espanyol, que dificultà les tasques de l'Oficina Romànica a partir de la dissolució de la Companyia de Jesús per les Corts republicanes i que les impedí del tot a partir del juliol de 1936.

La primerenca relació d'Aramon amb Pompeu Fabra i el seu interès pel que aleshores s'anomenava «la llengua literària» i la seva unitat, i per l'«expansió cultural de Catalunya fronteres enllà» queden confirmats a l'articlet *Una gramàtica catalana en francès*, aparegut a «La Paraula Cristiana» —la revista de mossèn Carles Cardó en la qual Aramon publicà alguns articles i un bon nombre de recensions— el juliol de 1928, en el qual comentava l'*Abrégé de grammaire catalane*, del qual feia servir unes proves d'impremta. «L'obra gramatical de Pompeu Fabra —hi deia—, que començava, en 1891, amb l'*Ensayo de gramática del catalán moderno*, s'ha enriquit de nou amb aquest *Abrégé de grammaire catalane*, destinat a prestar bons serveis a la nostra llengua. La tasca de l'illustre filòleg, tan vasta ja i tan profitosa, fins ara, en eixamplar el seu camp d'acció, ha d'eixamplar, així mateix, les nostres possibilitats idiomàtiques. Per pocs lectors que adquireixi la literatura catalana, en llengua original, a l'estranger, el guany serà, per a nosaltres, d'una transcendència considerable.— I haurem d'estar agraïts a Pompeu Fabra».²¹ No podem oblidar tampoc el treball molt més extens *Un llibre sobre el valencià*, aparegut a la mateixa revista el 1931, comentari de *La llengua valenciana*

18. Vegeu *Gamillscheg, Ernst*, dins *Gran Enciclopèdia Catalana*, VII (Barcelona, 1974), p. 797 (article anònim, però redactat, com tants altres, per Aramon), i *Wartburg, Walter von, ibid.*, XV (Barcelona, 1980), p. 641 (signat per Núria Aramon i Stein).

19. Albert MANENT, *Ramon Aramon i Serra, l'home fort de l'Institut*, «Serra d'Or», núm. 226-227 (juliol-agost 1978), p. 24; *Id.*, *En un replà del meu temps*, ps. 28-29, i Antoni M. BADIA I MARGARIT *et al.*, *Prefaci a Miscel·lània Aramon i Serra*, I (Barcelona, 1979 [1980]), ps. 5-6.

20. «Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura», III (1930), p. 413.

21. R. ARAMON I SERRA, *Una gramàtica catalana en francès*, «La Paraula Cristiana», VIII (1928), ps. 42-43.

de Lluís Revest i Corzo, en el qual Aramon afirma que «ja seria hora que hom s'adonés, i a València principalment, que l'únic nom que escau a la nostra llengua és el de catalana. El venerable mestre Antoni Rubió i Lluch ho proclamava ben obertament en el seu magnífic discurs d'entrada a l'Acadèmia Espanyola», i es fa «eco del plany del P. Josep M. d'Oleza en comentar el canvi de nom del *Diccionari de la llengua catalana*, de Mn. Alcover, pel de *Diccionari català-valencià-balear*». Aramon hi reprèn també, en defensa de Pompeu Fabra, les consideracions que ell mateix havia fet al número 20 d'«Acció Valenciana» (20 de febrer de 1931) sobre *Llengua literària i dialecte*, inici d'una reflexió en la qual no sempre havia de coincidir del tot amb els seus amics «perifèrics» Francesc de B. Moll i Manuel Sanchis Guarner,²² ni tan sols amb lingüistes i escriptors barcelonins com Joan Coromines, Joan Sales o Maria-Aurèlia Capmany.²³

En tornar de Madrid, sens dubte a causa de la seva bona entesa amb Francesc Martorell, Aramon fou nomenat secretari-redactor de la Secció Històrico-Ar-

22. Val a dir que Aramon tingué també una excel·lent relació personal amb Sanchis Guarner, ja iniciada abans de la guerra. Ell mateix, a la intervenció que va tenir a l'*Homenatge a Francesc de B. Moll* del 1982 ja esmentat, comentava: «No fa massa dies que al Palau Dalmaes, seu d'Òmnium Cultural, de Barcelona, era celebrada una sessió necrològica dedicada a Manuel Sanchis Guarner —la pèrdua del qual hem hagut de plorar quan més falta ens feia—, i en referir-me als primers contactes establerts, fa més de mig segle, entre nosaltres —en l'establiment dels quals una participació tan destacada havia tingut el canonge Josep Sanchis i Sivera, oncle seu, amb les repetides visites a Barcelona, acompanyat sovint del nebot—, havia d'esmentar tot seguit un tercer personatge que venia a sumar-se a aquella incipient —però ben aviat sòlida— amistat, perdurable a través dels anys i de les desventures que el destí preparava per a la nostra terra: Francesc de B. Moll. Ens feia il·lusió, des d'un principi, afectes com érem tots tres als estudis lingüístics, de constituir una tríade de representació de cadascuna de les grans regions de la nostra Pàtria, de la unitat de la qual érem ben conscients, i ens proposàvem de fer partíceps, companys i amics, de les nostres conviccions.— Amb Sanchis i Guarner l'amistat, la companyonia, s'havia afermat sobretot amb les meves visites a València, on jo acudia per revisar a l'arxiu de la Catedral el text dels sermons de sant Vicenç Ferrer que Sanchis i Sivera preparava per a la col·lecció "Els Nostres Clàssics". Amb Moll la intimitat vindria un xic després, en retornar jo d'Alemanya [...].— Els viatges a Mallorca sovintejaren, i cada vegada es renovava en mi aquella sensació de trobar-me davant un país magnífic que havia tingut l'any 1925 en una memorable excursió de final de batxillerat. Sinó que ara no era solament el descobriment de les innúmeres bel·leses de l'illa el que m'omplia l'esperit, ans el contacte fructífer amb escriptors i estudiosos com Maria-Antònia Salvà, Salvador Galmés, Guillem Colom, Miquel Ferrà, Joan Pons, Antoni Pons i tants d'altres [...].— Les vingudes de Moll a Barcelona eren també freqüents, i amb ell i amb Sanchis ens reuníem, cada vegada que hi coincidíem tots tres, per tractar dels problemes que ens interessaven per damunt els altres: les enquestes corresponents a la part catalana de l'*Atlas lingüístico de la Península Ibérica*, que hom duia a terme sota la direcció del mestre comú Tomás Navarro Tomás; els sistemes de transcripció de textos medievals; els reculls lexicogràfics que calia encara fer; la tasca de proselitisme vers la unitat en cadascuna de les nostres regions lingüístiques; la propagació de la lectura en la nostra llengua a base de revistes diverses, i tantes i tantes altres coses. Aquestes reunions, generalment gastronòmiques, acabaven sovint a altes hores de la matinada» (ps. 20-22).

23. ARAMON, *Un llibre sobre el valencià*, *ibid.*, XIV (1931), ps. 312-322. Vegeu també els seus treballs molt posteriors *Notes sobre alguns calcs sintàctics en l'actual català literari*, dins *Syntactica und Stilistica. Festschrift für Ernst Gamillscheg zum 70. Geburtstag, 28. Oktober 1957* (Tübingen, 1957), ps. 1-33, que van provocar una autèntica polèmica, i *Carles Riba i els problemes de la llengua comuna*, «Germinabit», núm. 65 (agost-setembre 1959), ps. 32-34.

queològica de l'Institut,²⁴ i el 1933, en tornar de Berlín, Pompeu Fabra el col·locà a les Oficines Lexicogràfiques, dependents de la Secció Filològica, on treballà al costat de Joan Coromines i dels més antics Manuel de Montoliu, Josep M. Casas Homs i Francesc Torres, als quals s'afegí, ja començada la guerra civil, Josep Miracle. Tots plegats, com recordava Aramon mateix, intensificaren «la replega de materials, amb l'esperança de poder començar aviat la redacció del Diccionari de l'Institut, i són represos uns vells esborranys de diccionaris d'equivalències català-castellà i català-francès, en un dels quals col·laborà també Jaume Bofill i Ferrer».²⁵ A través d'una carta adreçada per Aramon a Enric Arderiu, l'11 de gener de 1933, des de l'Institut de la Llengua Catalana, Palau de la Generalitat, Barcelona, ens consta que participà en les tasques d'elaboració del nomenclàtor de topònims del Principat. En efecte, li escrivia per encàrrec «del meu amic Josep M. de Casacuberta» i de Pompeu Fabra mateix, respecte al topònim *L'Assentiu* o *La Sentiu*, per mirar de trobar-ne la grafia correcta.²⁶ Sabem, d'altra banda, que del 24 al 27 de novembre de 1935, Fabra, Casacuberta, Aramon i Joan Coromines feren una visita a València amb vista a fixar el nomenclàtor dels municipis del País Valencià, juntament amb Manuel Sanchis Guarner, Nicolau Primitiu Gómez Serrano i Josep Giner.²⁷ Ja el maig de l'any anterior, Coromines i Aramon havien assistit a un congrés de romanística celebrat a Bordeus, on es trobaren amb mossèn Antoni Griera, que mai no fou sant de la devoció de l'un ni de l'altre.²⁸ Encara durant la guerra civil, el 1937, Aramon i Coromines tornaran a coincidir al V Congrés de Lingüística Romànica de Niça, on contribuïren a la valoració in-

24. MANENT, *En un replà del meu temps*, p. 28. Per les Actes de la Secció Històrico-Arqueològica, conservades a l'Arxiu de l'IEC, sabem que el 18 de juliol de 1930 «assisteix a la sessió per primera vegada el Sr. Ramon Aramon, nomenat secretari-redactor.— El Dr. [Antoni] Rubió [i Lluch] presenta el nou secretari que ha estat deixeble seu i pel qui té uns mots d'elogi». Cal dir que en aquell moment el president de la Secció era Josep Puig i Cadafalch, i n'era secretari Francesc Martorell. Aramon va col·laborar amb ressenyes a l'«Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica» corresponent a 1927-1931 (aparegut el 1936). Molt aviat, però, va deixar aquesta feina: el 19 de desembre del mateix any 1930, segons les mateixes Actes, «es dóna compte» d'una «comunicació» «del Sr. R. Aramon saludant al Sr. President des de Leipzig on estudia actualment», i d'acord amb la mateixa font, el 2 de gener de 1931 el substituï com a secretari-redactor Enric Bagué.

25. Ramon ARAMON i SERRA, *Pompeu Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans*, dins *Universitat de Barcelona. Acte inaugural del curs 1982-1983. Homenatge a Pompeu Fabra, President del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939), en complir-se 50 anys de la publicació del DICCIONARI GENERAL DE LA LLENGUA CATALANA i de les NÒRMES de Castelló de la Plana* (Barcelona, 1982), p. 36. Cf. també MANENT, *En un replà del meu temps*, p. 29.

26. Dossier R. Aramon i Serra de l'Arxiu de l'IEC.

27. Joan PUJADAS i MARQUÈS, *Notes biogràfiques de Joan Coromines*, dins Joan SOLÀ (ed.), *L'obra de Joan Coromines. Cicle d'estudi i homenatge* (Sabadell, 1999), p. 233, i Josep FERRER i COSTA, *Bibliografia de Joan Coromines, ibid.*, p. 249.

28. Aramon explicava l'anècdota que, tot anant, després de la guerra, a un altre congrés a l'estranger, va coincidir al tren amb mossèn Griera, el qual li parlà molt malament de Pompeu Fabra. Quan la paciència ja se li havia acabat, Aramon digué: «Mossèn Griera, si no calleu, us fotré per la finestra», advertiment que va tenir un efecte fulminant...

ternacional de l'obra de Fabra i de la collectivitat catalanoparlant.²⁹ D'altra banda, el 1934, Aramon va signar, juntament amb Fabra, R. d'Alòs-Moner, Pere Bohigas, Josep M. Capdevila, Pere Coromines, Joan Coromines, Francesc Martorell, J. Massó-Torrents, Manuel de Montoliu, L. Nicolau d'Olwer, Marçal Oliver, A. Rovira i Virgili, Jordi Rubió i Pau Vila el manifest ben conegut *Desviacions en els conceptes de llengua i de Pàtria*, que havia estat redactat per Aramon, per Alòs-Moner i per Casacuberta i aprovat, sense fer-hi cap esmena, per Fabra.³⁰

Fabra, nomenat catedràtic de llengua catalana a la Universitat de Barcelona, s'endugué també Aramon, al costat de Coromines, al seu Seminari romànic (1934)³¹ i mentrestant, per guanyar-se la vida i mantenir una família cada cop més nombrosa —el 1935 es casarà amb Hilde Stein, una senyora animosa i amable, que havia conegut a Alemanya, i aviat tindran quatre fills, Carme, Núria, Pere i Jordi—, es dedicà, entre el 1933 i el 1939, a l'ensenyament de llengua i literatura catalanes i d'alemany a l'Institut-Escola de la Generalitat, on tingué una colla d'alumnes que en parlaven amb afecte i que li mostraren sempre la seva adhesió, fins i tot quan li expressaven la seva discrepància en algun punt concret, com era el cas de la Maria-Aurèlia Capmany.³²

29. Antoni M. BADIA i MARGARIT, *La Miscel·lània Fabra, deu anys de la vida del Mestre (entre 1933 i 1943)*, preàmbul a l'edició facsímil de la *Miscel·lània Fabra. Recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra* (Barcelona, 1998), p. 14.

30. Cf. FERRER, *Bibliografia de Joan Coromines*, p. 253; Manuel ALQUÉZAR i MONTAÑÉS, *La correspondència entre Lois Alibert i Josep Carbonell i Gener (Materials per a l'estudi de la codificació de la llengua occitana)* (Barcelona, 1992), ps. 25 (amb informació oral d'Aramon), 449-450 i 642-646.

31. L'arxiu d'Antoni M. Sbert, conservat al Centre d'Història Contemporània de Catalunya, conté un dossier en el qual hi ha l'acta de la reunió del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona del 3 de novembre de 1937. Entre els professors adscrits als diversos Seminaris de la Universitat, s'hi fa al·lusió al «Dr. Coromines y Dr. Aramón» del Seminari de «Filologia Catalana». Al Prefaci a «Estudis Romànics», XII (1963-1968 [1970]), corresponent als *Estudis de lingüística i de filologia catalanes dedicats a la memòria de Pompeu Fabra en el centenari de la seva naixença*, p. XII, Aramon mateix explica que «el 1938, en ocasió de la jubilació del Mestre com a professor universitari, amb el col·lega Joan Coromines empeníem la preparació d'una nova miscel·lània Fabra —que en el nostre pensament havia de formar el primer volum d'unes no nades Publicacions del Departament de Llengües Modernes de la Universitat Autònoma de Barcelona—, la final execució de la qual, a causa de la precipitació dels esdeveniments de l'època, hagué de suspendre's quan hom anava a procedir al seu tiratge; al cap de cinc anys, però, coincidint amb el setanta-cinquè aniversari del Mestre, la miscel·lània apareixia amb tota dignitat a Buenos Aires, gràcies a la diligència i a l'abnegació del senyor Coromines, al qual havíem pogut fer arribar les proves compaginades restades al nostre poder». A l'*Advertiment* de la *Miscel·lània Fabra* (Buenos Aires, 1943), p. VII, Coromines reconeix que R. Aramon i Serra l'«ajudà amb la seva experiència en la fase preparatòria inicial» i assenyalava que, a causa de «les circumstàncies», «ha hagut de deixar inèdit el seu estudi d'un curiós testimoni del poeta Masdovelles sobre la llengua literària del seu temps».

32. Vegeu, en general, Salvador DOMÈNECH i DOMÈNECH, *L'Institut-Escola de la Generalitat i el doctor Josep Estalella* (Barcelona, 1998). Per MOLL, *Els altres quaranta anys*, p. 18, sabem que el juny de 1935 els professors Ramon Aramon, Àngela Ferrer i Lluís Solé Sabarís van acompanyar a Mallorca un grup d'alumnes de l'Institut-Escola, amb els quals Moll va pujar a l'Ofre i va conèixer durant un parell de dies. Aramon es referí també a aquest viatge i a la intervenció decisiva que hi tingué Moll dins l'opuscle col·lectiu *Homenatge a Francesc de B. Moll*, p. 21.

Durant aquests anys, l'activitat d'Aramon fou molt considerable. Al costat de la feina a l'Institut d'Estudis Catalans, a la Universitat i a l'Institut-Escola, continuà cada cop amb més empena la seva tasca bibliogràfica —que no es limitava a recollir simples llistes de títols, sinó que anava acompanyada de notes de lectura i sovint de recensions aprofundides—, tant a l'«Anuari de l'Oficina Romànica» com als «Supplementhefte» de la prestigiosa «Zeitschrift für Romanische Philologie» (1927-1939), i la seva tasca d'editor de textos medievals a la col·lecció «Els Nostres Clàssics», de la qual fou sempre assessor i revisor conscienciosos, o a la «Biblioteca popular Barcino», i emprengué, per encàrrec de l'Institut d'Estudis Catalans, l'edició dels cançoners catalans de la Biblioteca de Catalunya —aleshores la biblioteca de l'Institut—, dels quals només pogué veure publicat el *Cançoner dels Masdovelles* (1938).³³ L'homenatge que els Estudis Universitaris Catalans i la Biblioteca Balmes organitzaren a Antoni Rubió i Lluch l'estimulà, encara, a redactar un estudi que ha estat molt comentat, *L'humorisme del Curial e Güelfa* (1936),³⁴ complementari de la seva edició del *Curial* a «Els Nostres Clàssics» (1930-1933) i de la seva important recensió de l'edició de la mateixa obra feta per Ramon Miquel i Planas.³⁵

La guerra civil i les seves conseqüències trasbalsaren profundament, com ja hem posat en relleu, la vida d'Aramon, que es veié desposseït dels seus mitjans de subsistència i impossibilitat de publicar els treballs que havia anat preparant amb una constància indefallent. Com que mai no s'havia significat en qüestions polítiques —simpatitzava, pel que li havia sentit dir, amb Acció Catalana i feia grans elogis de Lluís Nicolau d'Olwer i de la seva actitud de cristià practicant però no favorable a l'*establishment* eclesiàstic del moment—, no hagué de seguir, com tants altres, el camí de l'exili i d'aquesta manera pogué contribuir des del primer dia, amb la seva tenacitat i la seva murrieria típiques, a anar refent a poc a poc tot el que s'havia perdut i a salvar el que encara era possible de salvar, malgrat les disposicions oficials i la conjuntura mundial tan poc favorable. Mentre s'enginyava per guanyar-se la vida fent classes de llatí en un col·legi privat i traduint amb pseudònim de l'alemany —conjuntament amb la seva muller, que li fou sempre

33. Segons les Actes esmentades de la Secció Històrico-Arqueològica, el 24 de maig de 1933 Francesc Martorell proposà «la publicació dels cançoners que existeixen a la Biblioteca de Catalunya. Aquesta publicació podria encomanar-se al Sr. Ramon Aramon arribat recentment d'Alemanya on ha fet estudis d'història literària[,] el qual podria col·laborar amb el Sr. Massó i Torrents que de temps s'ha dedicat a estudiar aquests cançoners, i de conformitat amb ell. Com que els cançoners són de la Biblioteca de Catalunya podria publicar-se dintre de la sèrie de les seves publicacions i d'acord també amb la Secció Filològica. El Sr. Martorell té ja la conformitat del Sr. Rubió[,] Director de la Biblioteca[,] per fer aquesta publicació; el Sr. Massó dona també la seva conformitat a col·laborar amb el Sr. Aramon[,] queda per tant aprovada aquesta publicació amb la prèvia sol·licitació de conformitat i col·laboració de la Secció Filològica». El 8 d'agost del mateix any, es concretà la proposta de «la forma de publicació dels Cançoners Aguiló», «la tasca material de la qual seria confiada al Sr. Ramon Aramon, antic secretari-redactor de la Secció Històrico-Arqueològica i arribat recentment d'Alemanya on s'ha dedicat a estudis de filologia romànica».

34. *Homenatge a Antoni Rubió i Lluch*, III (Barcelona, 1936), ps. 703-723.

35. «Revista de Filología Española», XXI (1934), ps. 407-416.

un puntal insubstituïble—,³⁶ començà una activitat subterrània que el convertí en un dels mestres i dels líders de les noves generacions.³⁷ El trobem a l'homenatge, privat però multitudinari, al «Gaiter del Llobregat», celebrat el desembre de 1941, als Amics de la Poesia, als Estudis Universitaris Catalans —represos per ell mateix i per Miquel Coll i Alentorn el 1942—, a múltiples tertúlies i reunions de Barcelona —on tingué una especial relació amb l'Ateneu Barcelonès—,³⁸ a València i a Palma, on es convertí moltes vegades en ambaixador de la cultura catalana perseguida, i, tan aviat com fou possible, en convocatòries de premis literaris i en activitats editorials més o menys clandestines o ja tolerades a partir de l'«esclatxa» del 1946, on sabem que va fer servir el pseudònim de Joan Mestres.³⁹

No cal dir que l'ocupació i la preocupació principal d'Aramon, que a poc a poc el va anar absorbint del tot, fou la secretaria general de l'Institut d'Estudis

36. Cf. MANENT, *Ramon Aramon i Serra, l'home fort de l'Institut*, p. 24 i *En un replà del meu temps*, ps. 30-31. El senyor Aramon m'havia parlat moltes vegades d'aquestes activitats «pro pane lucrando».

37. Cf. Joan SAMSÓ, *La cultura catalana entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*, I (Barcelona, 1994), ps. 36-37 i 51.

38. Vegeu, d'una manera especial, la conferència inaugural del curs 1984-85, feta per Aramon a l'Ateneu el 15 d'octubre de 1984, publicada en forma d'opuscle, amb el títol *Record de Josep Carner*. Hi feia constar que «durant prop de cinquanta anys» havia pogut beneficiar-se «de tot allò que la condició de soci de l'Ateneu ofereix a aquells qui l'han obtinguda: en primer lloc, la possibilitat d'utilitzar a totes hores la seva magnífica biblioteca, una de les més ben utilitzades de Barcelona, amb un personal sempre atent i diligent; d'altra banda, la sèrie de cursos, conferències i exposicions organitzades indefallentment, any rera any; l'agradable convivència, encara, en les seves sales i en el seu jardí, d'un conjunt d'amics amb els quals poder departir sobre tota cosa» (p. 1) i no oblidava que «quan, després de la guerra, l'Institut d'Estudis Catalans es trobava sense estatge i havia de celebrar les seves sessions científiques als domicilis d'alguns dels seus membres —i també, algunes vegades, al Foment de les Arts Decoratives—, el reduïdíssim personal de la seva Secretaria —abans d'ésser acollit per l'Editorial Pedagògica, nom que amagava la benefactora Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, i després per Omnium Cultural, que una labor tan magnífica ha fet per totes les manifestacions del nostre esperit— pogué dur a terme la seva tasca, abnegada i sense retribució, dins la biblioteca de l'Ateneu.— I a l'Ateneu també pogueren tenir lloc alguns cursos dels Estudis Universitaris Catalans, altrament impartits al domicili d'algun professor, en reprendre aquells llur activitat» (ps. 1-2). Recordem que aquesta conferència parla també de la campanya a favor del Premi Nobel de literatura per a Josep Carner, en la qual Aramon va tenir una participació destacada (ps. 11-14). Aramon s'havia presentat sense èxit a les eleccions del 13 de novembre de 1981 com a president de la Junta Directiva de l'Ateneu, del qual propugnava la catalanització, la projecció interior i exterior i l'impuls de la missió cultural.

39. Vegeu, en general, l'índex de noms del volum II de SAMSÓ, *La cultura catalana entre la clandestinitat i la represa pública* (Barcelona, 1995) i, per als Amics de la Poesia i altres activitats de postguerra, Jaume MEDINA, *Carles Riba (1893-1959)*, II (Barcelona, 1989), especialment ps. 11-13 i 92-94. Per a les relacions d'Aramon amb Mallorca, vegeu els meus llibres *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)* (Barcelona, 1978) i *El primer franquisme a Mallorca* (Barcelona, 1996), índex de noms. Hi ha alguna referència a València al llibre de Santi CORTÉS CARRERES, *València sota el règim franquista (1939-1951)* (Barcelona/València, 1995), ps. 223 i 305. No crec que tingui cap versemblança l'atribució a «Ramon Aramon» que fa Carles-Jordi Guardiola d'una *Carta de València* apareguda a «Vida Nova» l'abril-maig-juny de 1956, signada R. A., i que Carles Riba, sens dubte més ben informat, considerava de Joan Fuster (*Carles de Carles Riba*, III, 1953-1959. Recollides i anotades per Carles-Jordi GUARDIOLA (Barcelona, 1993), p. 334).

Catalans, un càrrec que li demanava una dedicació total —mancat com es trobava de qualsevol mena d'infraestructura i amb poc ajut efectiu dels presidents de les Seccions i del president de l'Institut, que en aquell moment era «de torn». Ell mateix va resumir amb molta discreció, el 1975, la tasca que li havia correspost de dur a terme a partir del 1942, a empentes i rodolons i sota la vigilància constant d'un règim que arribà a tolerar l'Institut, però que mai no el veié amb bons ulls:

«Com a corollari de la guerra civil, la Diputació s'emparà de nou, no solament dels diversos serveis de l'IEC i de la seva biblioteca —a la qual canvià el nom pel de Biblioteca Central i en suprimí el patronat—, sinó també de les seves instal·lacions, els materials i les publicacions; part dels locals de la Casa de Convalescència foren cedits a d'altres organismes. Començava, doncs, una nova etapa de la vida de l'IEC. Però, bé que extraordinàriament reduïdes, des d'aquell moment, les seves possibilitats d'actuació i mancat de l'utilitat més elemental —les cèdules lexicogràfiques per al seu diccionari, per exemple, són blocades des de fa més de trenta anys—, tots els membres que l'integraven prosseguiren, tant a l'interior com a l'exterior, els diversos treballs encarregats, amb l'entusiasme i l'esperit de sacrifici que imposa la veritable vocació científica. El mecenatge particular, amb freqüència voluntàriament anònim, que mai no ha mancat a l'IEC, suplí dignament les antigues subvencions oficials, i a aquest mecenatge se sumaren les subvencions d'Agrupació Cultural Minerva, d'Omnium Cultural i d'organismes internacionals, com la Unió Acadèmica Internacional i el Consell Internacional de la Filosofia i les Ciències Humanes ja mencionats. Així pogué ésser represa el 1942 la seva activitat científica, el 1946 la convocatòria de premis i de borses d'estudi, que ens els darrers "Cartells" han assolit una xifra elevada, i el 1947 les publicacions, que han possibilitat novament un intens intercanvi bibliogràfic amb tot el món acadèmic i universitari. En ocasió del cinquantenari de l'IEC (1957) foren nombrosos els missatges, les adhesions i els telegrames rebuts d'arreu. L'IEC, que els darrers anys havia hagut d'acollir-se a la llar dels seus membres per tal de poder prosseguir la labor científica, des del 1962 ha trobat refugi, gràcies a Omnium Cultural, al Palau Dalmau, on actualment (desembre 1974) hi ha instal·lada la seva nova biblioteca i unes modestes sales de treball, mentre espera de poder retornar a l'estatge ofert el 1931 per l'Ajuntament i de percebre de nou les subvencions promeses darrerament per la Diputació de Barcelona i per altres corporacions oficials. La major part de les antigues i de les noves societats filials han cooperat com sempre, i amb eficàcia, malgrat l'estretor en què han de desenvolupar-se, a la tasca de l'IEC en tots els camps del saber científic.»⁴⁰

Darrere aquestes paraules s'amaga una obra obscura i poc agraïda, però absolutament decisiva i sense la qual la cultura catalana hauria retrocedit d'una manera considerable. Després d'uns primers anys letàrgics, en els quals no es

40. R. ARAMON I SERRA, *L'Institut d'Estudis Catalans* (Barcelona, 1975 [dipòsit legal de 1976]), ps. 5-6. Per completar aquest panorama, teniu en compte la nadala de la Fundació Jaume I *Institut d'Estudis Catalans*, en el 75^è aniversari de la seva fundació (Barcelona, 1981), el dossier sobre l'Institut publicat a «Serra d'Or» el juny de 1997 i el volum ja citat *Institut d'Estudis Catalans, 90 anys (1907-1997)*, catàleg d'una exposició organitzada a l'Institut mateix.

podia dur a terme cap activitat de tipus públic,⁴¹ Aramon aprofità l'«esclatxa» del 1946 —un cert afebliment del règim després del resultat de la Segona Guerra Mundial, desfavorable a les potències de l'Eix—⁴² per reprendre les publicacions de l'Institut,⁴³ que li havien donat tant prestigi internacional abans de la

41. A la Biblioteca de Montserrat hi ha tres fulls ciclostilats que fan un *Resum de la «Memòria dels treballs realitzats per l'I.E.C. durant els cursos 1941-42 i 1942-43», redactada pel Secretari General*, de la memòria corresponent al curs 1943-1944 i de la del curs 1944-45, respectivament. La dels anys 1941-43 dóna notícia de l'ocupació del local de l'Institut, destinat «a un nou nat "Instituto Español de Estudios Mediterráneos" que encara no ha donat fe de vida malgrat els grans capitals amb què compta»; assenyala: «L'I.E.C. ha intentat vanament salvar les biblioteques dels membres exiliats; s'ha assabentat de la destrucció dels materials del Servei Meteorològic de Catalunya, de la dels fitxers dels objectes artístics recollits a Vic durant la guerra, de la venda als encants de llibres de companys nostres que havia recollit el "Servicio de Recuperación"; dóna «notícia de les obres publicades pels membres de l'I.E.C. ací i a l'estranger durant aquest temps. A recordar les de Coromines i Fabra», i fa constar que «en les sessions [privades de l'Institut d'Estudis Catalans] han estat comunicats treballs d'investigació pels Srs. Puig i Cadafalch (3) i Sagarra (1)». El resum del curs 1943-44 recorda que «persisteixen les persecucions contra tota manifestació de l'esperit català i altres circumstàncies que ens obliguen a menar una vida cohibida» i dóna la notícia que «un grup de ciutadans ha organitzat un mecenatge per tal que no s'hagin d'interrompre les tasques de l'I.E.C.» i assegura que «l'I.E.C. es reuneix regularment dos cops al mes. Notícia de comunicacions científiques de Duran i Sanpere (3), Anglès (1), Riba (1), Fontserè (2), Bataller (2), Font i Quer (1), Carreras i Artau (1), López-Picó (1), Rubió (1) i Bohigas (1)». La «vida de relació» era «gairebé nul·la, tant per la situació del nostre país, com per la intercomunicació internacional». S'havia reprès, «privadament», la Festa de Sant Jordi, amb discurs de J. Rubió. El resum del curs 1944-45 repetia que encara calia «ressenyar les tasques de l'I.E.C.» «d'una manera recollida», bé que «les relacions amb els nostres companys exiliats han millorat. Hem reprès un contacte seguit amb els que resideixen a França i esperem poder-ho fer amb els d'Amèrica». Durant aquest temps, l'IEC s'havia «reunit dos cops al mes, per regla general», amb nombroses comunicacions. La «vida de relació» havia estat «represa bé que d'una manera reduïda». L'IEC havia intervingut en diversos actes privats i hi havia hagut una «represa de contacte, privatament, amb els estudiosos i centres de cultura de Mallorca».

42. Cf. el meu treball *La represa del llibre català a la postguerra*, dins *El primer franquisme a Mallorca*, ps. 443 ss.

43. En realitat, durant el curs 1943-44 ja es va preparar aquesta represa. Segons el *Resum de la «Memòria dels treballs realitzats per l'I.E.C.»* durant aquell període, ja citat, han estat reincorporats R. Albert i Llauro, F. Torres i Ferrer i J. Miracle, als quals s'han unit les senyoretes M. M. Martí i H. Coromines i el Dr. H. Muller. Tasques empreses: índex general dels vuit volums de l'Anuari [de l'Institut d'Estudis Catalans], bibliografia dels membres de l'I.E.C., despullament de revistes, índex del Diplomatarí de l'Orient català [d'Antoni Rubió i Lluch], preparació de materials per a una segona edició del Diccionari de P. Fabra. Obres en les quals es treballa: Flora de Catalunya per P. Font i Quer; memòria sobre els manuscrits llatins de procedència catalana de la Biblioteca Nacional de París per P. Bohigas; edició del Cançoner de l'Ateneu per R. Aramon; El regnat de Pere el Gran per F. Soldevila; Història de l'orfebreria a Catalunya per J. Subias; edició del Flos Mundi per M. Coll i Alentorn i R. Aramon». Al mateix temps s'havien «reunit materials per a les diverses publicacions periòdiques de l'I.E.C.» El *Resum de la «Memòria dels treballs realitzats per l'I.E.C. durant el curs 1944-45»*, igualment citat, afegia: «Han prosseguit els treballs iniciats l'any anterior: Flora de Catalunya, Pere el Gran, Història de l'Orfebreria a Catalunya, Flos Mundi, Arqueologia de Mallorca, l'Arquitectura del primer romànic, Documents anteriors a l'any mil, Jardinet d'Orats, Resum de Climatologia del Montseny. S'acaba la revisió del pròleg i índex del Diplomatarí de l'Orient Català. S'han començat a imprimir el volum de Discursos i Memòries (1914-1937) i el Cançoner de l'Ateneu. Estan a punt d'anar a l'impremta el pròleg del Diplomatarí, l'Arquitectura pre-

guerra civil,⁴⁴ i s'esforçà, amb l'ajuda de Carles Riba, que havia tornat a Catalunya el 1943, per potenciar la Secció Filològica, de la qual Riba mateix fou elegit president el 1950.⁴⁵ En primer lloc, va fer els possibles —d'acord amb els desigs expressats per Puig i Cadafalch a les primeres sessions del 1942— per recuperar el material que havia romàs empantanegat a causa de la guerra i en bona part el va posar en circulació, el 1946, amb la data que hauria hagut de dur originàriament.⁴⁶ Tot seguit, des del 1947 anà fent aparèixer nous volums dels «Arxius de la Secció de Ciències» i de les «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica» de l'Institut, seguits per un bon nombre d'altres col·leccions o de volums o opuscles independents, amb un esforç personal que anava des de la recerca del finançament fins a les relacions amb les impremtes i la revisió d'originals i proves, en la qual li prestaren una gran ajuda Josep Miracle, Eduard Artells, Josep Llobera i altres correctors, i en determinats moments els secretaris-redactors de qui pogué disposar, com Ricard Albert,⁴⁷ Jordi Carbonell —que arribaria a ésser secretari general adjunt de la institució—, Joaquim Molas, Amadeu-J. Soberanas o Josep Moran.⁴⁸

El 1946, el Govern de Catalunya a l'exili presentà un memoràndum a l'ONU en el qual feia constar: «L'Institut d'Estudis Catalans, centre cabdal de la cultura catalana, el representant del qual havia estat, a Brusselles, President de la Unió Acadèmica Internacional, no pot reunir-se ni actuar». I afegia: «No hi ha llibres ni diaris catalans perquè la censura no els autoritza».⁴⁹ En canvi, sis anys més tard,

---

romànica, l'Anuari General (1942-1944), Estudis romànics, el primer volum de la Flora i el primer de Pere el Gran». Una bona colla d'aquests projectes no van poder arribar a terme.

44. Cf. R. ARAMON I SERRA, *L'Institut d'Études Catalanes et son activité linguistique*, dins A. J. VAN WINDEKENS (ed.), *Communications et rapports du Premier Congrès International de Dialectologie générale (Louvain du 21 au 25 août, Bruxelles les 26 et 27 août 1960)*, Quatrième partie (Louvain, 1965), ps. 7-20, on insisteix en el «prestige» de l'Institut, una gran part del qual procedia dels treballs de caràcter lingüístic i dialectològic editats principalment a partir del 1913 (pàg. 16) i conclou: «Les recherches philologiques et dialectologiques demeurent toujours, malgré les difficultés présentes, dans le cadre des travaux de l'Institut d'Études Catalanes. Ceux qui aujourd'hui y collaborent espèrent de ne pas se montrer indignes de leurs prédécesseurs et de la gloire de leur héritage» (p. 20).

45. Cf. MEDINA, *Carles Riba*, II, ps. 25-26 i 114-118. Aramon dedicà una afectuosa nota a l'*Homenatge a Carles Riba* amb motiu dels seus seixanta anys, al «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», III-IV (1954-55), ps. 112-113.

46. Vegeu la informació que dona INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Catàleg de publicacions 1907-1996* (Barcelona, 1997), a cura de Joaquim RAFEL I FONTANALS, redactat per Eulàlia Miret, amb la col·laboració d'Imma Garsaball, ps. 34-36 i 43-45.

47. Val a dir que Ricard Albert ja havia estat nomenat secretari-redactor de la Secció Històrico-Arqueològica el 2 de novembre de 1932, segons les Actes ja esmentades de la Secció, i després col·laborà en altres tasques de l'Institut.

48. Una llista completa de les obres promogudes per Aramon és a l'esmentat *Catàleg de publicacions 1907-1996*. El 1964, Ramon d'Abadal, que feia gestions per legalitzar la situació de l'Institut i per mirar de posar-lo al dia, comentava: «Un Secretari General no pot fer de corrector de proves, de macip d'impremta, etc.» (text citat per Francesc VILANOVA, *Ramon d'Abadal: entre la història i la política (1888-1970)* (Lleida, 1996), p. 624).

49. *Memoràndum del Govern de Catalunya a l'ONU*, «La Humanitat», 2a època, núm. 76 (18 de juny de 1946), p. 1.

la mateixa revista d'Esquerra Republicana de París que havia publicat aquest memoràndum, «La Humanitat», elogiava les *Activitats de l'Institut d'Estudis Catalans* i assenyalava que les seves publicacions «són uns ambaixadors que actualment podem oferir al món civilitzat com a penyora de l'existència de Catalunya».⁵⁰

Hi ha costum de dir que Aramon prescindia de la censura franquista i que tirava pel dret en les seves edicions, no divulgades a través de les llibreries. En realitat, ens consta que féu gestions per aconseguir la legalització, el 1948, de la *Histopatologia d'una nova capa d'epiteli semiescamós pla que cobreix les mucoses digestives*, de Frederic Duran i Jordà (apareguda amb data de 1947 als «Arxius de la Secció de Ciències»), per a la qual no s'atorgà, com desitjava Aramon, l'exempció de censura prèvia a la qual s'havia pogut acollir, en canvi, el Consejo Superior de Investigaciones Científicas de Barcelona;⁵¹ el 1949 Aramon demanà permís per a l'edició de *Noves descobertes a la catedral d'Egara*, de Josep Puig i Cadafalch, de la qual no s'arribà a autoritzar la circulació perquè «dicha obra excede los criterios establecidos para la autorización de publicaciones en catalán, ya que la norma en vigor vigente permite solamente la publicación de las obras catalanas clásicas y de aquellas contemporáneas que tengan carácter de creación literaria».⁵² De tota manera, els llibres anaren sortint i al capdavall se n'aconseguí l'autorització *de facto*, que permetia al règim de fer veure, quan calia, que el genocidi del qual l'acusaven no existia en realitat.

Per a augmentar la projecció de l'Institut i per a impulsar la recerca en el camp de la llengua, de la literatura i de la història, Aramon tingué molt interès a tornar a posar en marxa algunes revistes, que foren les primeres en català que pogueren tirar endavant sense ésser guillotines per la censura. Ja el 1945 la seva correspondència ens assabenta del projecte de publicar els Anuaris de l'Institut corresponents als anys 1932-1939 i amb aquesta finalitat demana necrologies breus a mossèn Pere Batlle (carta del 6 de juny de 1945) i buidatges de revistes, per a «mitjans de juny pròxim» a Joan Ainaud, Joan Mercader, Josep Romeu, J. Solà i Solé (*sic*) i Pau Verrié (cartes del 12 de maig de 1945),⁵³ tots els quals devien ésser alumnes dels Estudis Universitaris Catalans, on Ferran Soldevila explicava història; Jordi Rubió i Balaguer, història de la literatura, i Aramon mateix, gramàtica històrica i història de la llengua.⁵⁴ A l'hora de la veritat, aquests

50. *Ibid.*, núm. 131 (març 1952), p. 2.

51. Maria Josepa GALLOFRÉ i VIRGILI, *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)* (Barcelona, 1991), ps. 390-391. Per a una entrevista d'Aramon amb el delegat provincial de censura de Barcelona, José Pardo, relacionada amb el *Diplomatari de l'Orient català* i amb la *Capa epitelial* [*sic*], vegeu PUJOL, *Ferran Soldevila*, p. 170 (amb un fragment de dietari de Soldevila de l'1 de març de 1948).

52. GALLOFRÉ, *L'edició catalana i la censura franquista*, ps. 392-394.

53. Dossier Secretaria general de l'Arxiu de l'IEC.

54. Cf. PUJOL, *Ferran Soldevila*, ps. 184-187; Albert BALCELLS, *Miquel Coll i Alentorn. Història i democràcia, 1904-1990* (Barcelona, 1999), ps. 183-186, i MEDINA, *Carles Riba*, II, ps. 10-11 i 91-92. El *Resum de la «Memòria dels treballs realitzats per l'I.E.C. durant el curs 1943-44»*, redactat pel Secretari General, ja citat, assenyala: «Notícia de les classes privades dels E.U.C.», sense més detalls. El *Resum* idèntic corresponent al curs 1944-45, precisa una mica més: «Notícia dels cursos dels E.U.C. professats per membres o col·laboradors de l'I.E.C.».

Anuaris no arribaren a bon port i només fou possible de publicar els corresponents als anys 1952 i 1953, tots dos apareguts el 1954, amb una estructura molt més senzilla que la dels d'abans de la guerra. Més sort van tenir els «Estudis Romànics», revista internacional de romanística publicada a cura d'Aramon mateix, de la qual van poder aparèixer vint volums entre el 1947-48 (en realitat, 1949) i el 1987-91, amb un bon nombre d'articles importants i una gran quantitat de recensions, en general d'un interès considerable. Cal dir que Aramon hi va col·laborar sovint, amb aportacions sempre valuoses, en bona part recensions redactades amb moderació i amb seny, però que no deixaven d'assenyalar els aspectes discutibles i que a vegades resultaven fins i tot dures, si les obres que comentava no tenien el rigor i la precisió que ell considerava mínimament imprescindibles.⁵⁵

A fi que l'Institut incidís més en la societat i afavorís la cultura catalana en aquells moments de persecució i de feblesa col·lectiva, Aramon volgué restaurar la tradició de convocar premis i borses d'estudi, sobre les matèries més diverses, per a investigadors joves i grans. Ja el 1946 se'n féu una primera convocatòria ciclostilada,⁵⁶ i el 1947 aparegué el *XVIIè Cartell de premis* de l'Institut d'Estudis Catalans (el *XVIè* corresponia al 1936), que s'anà repetint any rere any, i el 1955 es commemorà d'una manera especial el fet d'arribar al *XXV Cartell de premis*: en lloc de les poques pàgines habituals, el cartell en tenia 65 i Aramon mateix hi inclogué unes notes sobre els premis de l'Institut i una relació dels treballs premiats entre el 1926 i el 1955.⁵⁷ Des del 1945 l'Institut celebrà també, en privat i en cases particulars, la festa de Sant Jordi, a la qual Aramon volia donar un to de solemnitat —les cartes que es conserven a l'arxiu de l'Institut invitant-hi demanen indumentària d'etiqueta— i que servien per tenir contacte amb els successius mecenes que contribuïen poc o molt a les despeses de la corporació i per donar a conèixer l'Institut i les seves realitzacions. El 1959 la festa hagué d'ésser suprimida, a causa de la intervenció de la policia, que interrogà Aramon i Lluís Bonet i Garí, propietari de la casa on s'havia de celebrar, i no tornà a tenir caràcter mul-

55. Cf. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Catàleg de publicacions 1907-1996*, ps. 343-352 i Jordi CARBONELL, *Ramon Aramon i Serra i els Estudis Romànics*, «Estudis Romànics», XXII (2000), ps. 213-215. Recordem que des d'aquesta revista Aramon dedicà miscel·lànies a Lluís Nicolau d'Olwer, a Jordi Rubió i Balaguer i a Pompeu Fabra, que introduí amb els prefacis de rigor, plens d'afecte envers els homenatjats. El volum XXI dels «Estudis Romànics», encara no aparegut, ha d'incloure els índexs dels volums anteriors, que constitueixen la primera etapa de la revista, represa a cura d'Antoni M. Badia i Margarit a partir del 2000.

56. Aquell any es convocà només el Premi Prat de la Riba (1947). Es convocà també, per primer cop, el Premi Rubió i Lluch (1947) de la Societat Catalana d'Estudis Històrics. Cf. R. ARAMON I SERRA, *Els premis de l'Institut*, dins INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, membre de la Union Académique Internationale, *XXV cartell de premis precedit d'unes notes sobre els premis de l'Institut* (Barcelona 1955), p. 12 (el treball complet ocupa les ps. 5-50).

57. Cf. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Catàleg de publicacions 1907-1996*, ps. 27-34. Cf. COLL, *Història/2*, p. 503, que fa referència a una multa posada a la impremta Altés a causa de la publicació d'un d'aquests cartells.

titudinari fins després del trasllat de l'Institut a la seu de l'Òmnium Cultural, constituït, sota la presidència de Fèlix Millet, el juliol de 1961.⁵⁸ El desembre de 1963, però, el governador civil de Barcelona Ibáñez Freire va clausurar l'estatge d'Òmnium i l'Institut hagué de tornar al seu cau de la Gran Via i iniciar una colla de gestions —que arribaren a reclamacions diplomàtiques fetes per autors estrangers i per la Union Académique Internationale, a la qual Aramon estava molt lligat— per recuperar originals que hi havien quedat tancats i que impedièn la continuïtat dels «Estudis Romànics»⁵⁹ i l'aparició de l'edició crítica de l'*Expositio super Apocalypsi* d'Arnau de Vilanova.⁶⁰ Fet i fet, però, fins a l'octubre de 1967 l'Institut no pogué tornar al carrer de Montcada i recuperar-hi la resta de documents, els llibres i les instal·lacions precintats per la policia.⁶¹

El senyor Aramon va tenir també un interès especial a promoure el ressorgiment de les Societats filials de l'Institut, a través de les quals moltes persones podien connectar amb les activitats de la corporació, duent a terme treballs científics, assistint a les reunions o conferències que es programaven sobre les diverses matèries i col·laborant en les publicacions pròpies de cada una de les Societats. No m'és possible ara d'entrar en detalls sobre totes les Societats, però com a mínim voldria posar en relleu que ell mateix fundà (1942), i presidí a partir de la seva constitució definitiva (1946), la Societat Catalana d'Estudis Històrics, que tingué

58. Cf. COLL, *Història/2*, ps. 503-505; R. ARAMON i SERRA, *L'Institut d'Estudis Catalans i Òmnium Cultural*, dins *Òmnium Cultural, 1961-1986* (Barcelona, 1986), ps. 35-42, i Joan SAMSÓ, *Notes per a una història de postguerra de l'Institut d'Estudis Catalans (1942-1961)*, «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», VII (1996), p. 82. Sobre alguns mecenes de l'Institut —Aramon rebé ajudes de moltes persones que romangueren anònimes o que només volgueren constar amb les inicials del seu nom—, vegeu ARAMON, *L'Institut d'Estudis Catalans i Òmnium Cultural*, p. 37; MANENT, *Ramon Aramon i Serra, l'home fort de l'Institut*, p. 26, i *En un replà del meu temps*, ps. 34-35. Sobre la Benèfica Minerva, precedent d'Òmnium Cultural, vegeu Joan SAMSÓ, *El mecenatge cultural de postguerra. Benèfica Minerva*, «Revista de Catalunya», nova etapa, núm. 37 (gener de 1990), ps. 41-52.

59. Aramon mateix féu al·lusió als entrebancs que impedièn la sortida regular dels «Estudis Romànics» als pròlegs als seus volums VIII (1961 [1966]), p. XIV (corresponent a *Estudis de llatí medieval i de filologia romànica dedicats a la memòria de Lluís Nicolau d'Olwer*) i X (1962 [1967]), p. XIII (corresponent a *Estudis de literatura catalana oferts a Jordi Rubió i Balaguer en el seu setanta-cinquè aniversari*).

60. Fruit d'un projecte que Aramon havia resumit al «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», I (1952), ps. 87-100, aparegué el 1971, a cura de Joaquim Carreras i Artau, amb la col·laboració d'Olga Marinelli Mercacci i de Josep M. Morató i Tomàs i amb un advertiment preliminar de Miquel Batllori, sota el patrocini de la Union Académique Internationale i formant part del «Corpus Philosophorum Medii Aevi». El colofó assenyala: «Aquest volum, començat a compondre als Tallers gràfics de Marià Galve l'any 1956, ha estat acabat d'imprimir a la Impremta-Escola de la Casa de Caritat, de Barcelona, el dia 22 d'abril de l'any 1971». L'*Ad lectorem monitio* de Batllori posa en relleu que el pròleg de Carreras és del 1963 i que Carreras mateix havia mort el 1968. «Inter hos annos quaedam hic memoranda evenerunt: publicae primum insectationes in Institutum catalanicis studiis promovendis ac in eius sedem, quas nec reticere licet nec explanare hic oportet; dein naufragium et decoctio officinae librariae quae ad hoc opus edendum typos composuerat; tandem longa aegritudo et infirmitas Ioachimi Carreras i Artau» (p. XXI).

61. Cf. COLL, *Història/2*, ps. 506-507.

un paper important en uns moments en què la història, la història de la literatura, la llengua, l'art i l'arqueologia dels Països Catalans eren oblidats o estudiats d'una manera esbiaixada a les universitats oficials,⁶² i que publicà un «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», del qual aparegueren tres números entre el 1952 i el 1955 (aquest darrer, III-IV, amb dipòsit legal del 1963),⁶³ dedicà un homenatge a Josep Puig i Cadafalch amb motiu del seu vuitantè aniversari, del qual sortí un volum, *Miscel·lània Puig i Cadafalch: recull d'estudis d'arqueologia, d'història de l'art i d'història oferts a Josep Puig i Cadafalch per la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (1947-1951)⁶⁴ i en romangué un segon de mig imprès, que mai no arribà a bon port;⁶⁵ inicià una col·lecció de «Treballs de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», que no passà del segon volum (1958. 1960),⁶⁶ i sobretot, gràcies a l'empenta de Jaume Sobrequés, edità cinc bells volums col·lectius d'«Estudis d'història medieval», amb el títol unitari d'*Estudis dedicats a Ferran Soldevila en ocasió del setanta-cinquè aniversari* (1969-1972).⁶⁷ Durant els anys setanta, vaig estar en tractatives amb el senyor Aramon per tirar endavant uns *Estudis de llengua i literatura* similars, però al capdavant no ens en vam sortir i la idea no va reprendre fins més endavant quan, en un moment diferent de la història de l'Institut, el president Enric Casassas em va demanar, juntament amb Josep M. Salrach i altres, que revitalitzés la Societat Catalana d'Estudis Històrics, que s'havia anat decandint.⁶⁸ Em consta que Aramon intervingué decisivament en la fundació de la Societat Catalana d'Estudis Litúrgics (1970), a les sessions de la qual li

62. Cf. BALCELLS, *Miquel Coll i Alentorn*, ps. 191-193; Gaspar FELIU, *Els primers temps de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, dins el volum col·lectiu *L'aportació cultural i científica de l'Institut d'Estudis Catalans (1907-1997)* (Barcelona, 2001), ps. 24-43. Els resums de memòries ciclostilats dels cursos 1941-45 a què ja hem fet al·lusió parlen de les «conferències donades privadament a la Soc. Cat. d'Estudis Històrics, Literaris i Lingüístics, filial de l'I.E.C., a càrrec de Puig i Cadafalch, Rubió, Bohigas i Coll i Alentorn» (cursos 1941-43); Duran i Sanpere, J. Romeu, H. Spanke, P. Batlle i Huguet i A. Badia (curs 1943-44), i Duran i Sanpere, J. Carreras i Artau, J. Ainaud, J. Mercader, F. P. Verrié i R. Leveroni (curs 1944-45).

63. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Catàleg de publicacions 1907-1996*, p. 81.

64. *Ibid.*, p. 80. Cf. R. A[RAMON] i S[ERRA], *Homenatge a Josep Puig i Cadafalch*, «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», I (1952), ps. 79-80.

65. Per una carta d'Aramon a López-Picó, conservada al dossier de secretaria general de l'Institut, sabem que es proposava també de publicar un segon volum de la *Miscel·lània Prat de la Riba* (el primer havia aparegut el 1923; cf. *ibid.*, p. 12), per a l'admissió d'originals del qual donava temps fins a l'1 d'octubre de 1946.

66. *Ibid.*, p. 83.

67. *Ibid.*, ps. 83-85. Al primer volum d'aquests «Estudis» Aramon va fer una extensa i elogiosa semblança de Soldevila, «insigne historiador», «mestre dels nostres historiadors» i «eminent estudiós», reproduïda a *Ferran Soldevila. Una vida dedicada al país* (Barcelona, 1969; nadala de la família Carulla-Font), ps. 4-7. N'aparegué una adaptació al castellà —«efectuada con permisso del autor»— a «Destino», núm. 1754 (15 de maig de 1971), p. 10, titulada *En la muerte de Ferran Soldevila. Ferran Soldevila y su obra*.

68. Llavors va aparèixer «Llengua & Literatura» (1986), òrgan de la Societat Catalana de Llengua i Literatura, que aquell mateix any 1986 fou fundada a partir de la secció de llengua i literatura de la Societat Catalana d'Estudis Històrics. El senyor Aramon, que només acceptà a contracor la iniciativa d'Enric Casassas, ens va honorar figurant com a membre del consell assessor de la nova revista.

agradava d'assistir, i en la de la Societat Catalana de Musicologia (1973), de la qual fou delegat de l'Institut a la junta de govern. Fou delegat igualment de la Societat Catalana d'Estudis Clàssics, fundada el 1979.

Al costat de tota aquesta feina de relacions públiques, d'organització interna i de publicació de revistes i llibres, de seguida que l'acabament de la Segona Guerra Mundial ho permeté Aramon dugué a terme una acció decidida a l'estranger, posant-se en contacte amb els membres de l'Institut que es trobaven fora de Catalunya i amb persones rellevants de l'exili, i alhora assistint, sempre que era possible, a reunions, congressos i col·loquis arreu del món. A causa de la semiclandestinitat de l'Institut i a fi que la censura no intervingués documents o paquets poc o molt «compromesos», s'hagué d'enginyar per trobar sistemes segurs de tramesa de cartes i de publicacions, tot prescindint dels circuits «oficials». El 26 de gener de 1946, per exemple, escrivia a l'abat de Montserrat, Aureli M. Escarré i li adjuntava una carta i un llibre per al pare Gregori M. Sunyol, membre corresponent de l'Institut des de l'any anterior, resident aleshores a Roma; alhora li anunciava «confidencialment» que «d'ací un mes o dos potser haurem de demanar-vos que vulgueu novament servir-nos d'intermediari, aquesta vegada amb el R. P. Anselm M.ª Albareda», elegit membre corresponent de l'Institut el 1946 mateix i també resident a Roma.⁶⁹ El 10 de febrer del mateix any escrivia al pare Celestí M. Gusi, monjo de Montserrat que també residia a Roma, en aquell moment a Montserrat, per demanar-li que s'emportés a Itàlia cartes i fullets adreçats als pares Sunyol i Albareda, i a Benedetto Croce, Riccardo Filangieri di Candida Gonzaga, Arturo Farinelli i Giovanni M. Bertini, tots ells membres corresponents de l'Institut. S'excusava amb un comentari ben revelador: «Perdoneu que us molestem així, però per a Itàlia no tenim cap mitjà segur de comunicació».⁷⁰ Per informació oral d'Aramon mateix i del pare Cebrià Baraut, em consta que el germà monjo d'aquest, Maiol M. Baraut, que sovint anava a Andorra, servia de mitjancer per fer arribar cartes a l'estranger a través del correu andorrà.⁷¹ Per aquesta via o per un conducte similar devien arribar, per exemple, les cartes adreçades a Josep Tarradellas que ara es troben a l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, de Poblet, dins sobres adreçats a la «Sra. A. Gómez, St Martin le Beau», per mitjà de les quals sabem que s'havien vist aprofitant viatges d'Aramon a París i que tenien una excel·lent relació (Aramon tractava el matrimoni Tarradellas d'«Estimat Josep» i «Estimada Antònia»), bé que Aramon no volia comprometre's per escrit i preferia parlar de prop dels temes pendents.⁷² Pro-

69. En efecte, el 30 de març de 1946, Aramon tornava a adreçar-se a l'abat Escarré per demanar-li que fes arribar al pare Albareda el nomenament de membre corresponent.

70. El 31 de març del mateix any era Gusi qui escrivia a Aramon, per fer-li arribar una carta del pare Sunyol, «que me l'entregà a Roma a primers de l'octubre».

71. Al dossier de secretaria general al qual pertany la correspondència anterior, hi ha també unes ratlles d'Aramon al «R. P. Mallol» (*sic*), prior del Miracle, on li demana per veure'l a Montserrat a fi de «conversar amb vós sobre aquells temes de que parlàreu amb Mn. Anglès, no fa gaire».

72. Quan l'Institut va rebre el suport d'Òmnium Cultural, la relació amb Tarradellas es redreçà. El 27 de novembre de 1968 Tarradellas envià a Aramon còpia de les cartes de havia adreçat

bablement també devia seguir una via reservada la carta a Ramon Sugranyes de Franch de la qual hi ha un esborrany sense data a l'arxiu de l'Institut, on Aramon li comenta «En Carles [Cardó] vol fer coses que no hauria de fer. No li ho permeteu. Diuen que tu hi tens influència. Gasta la que tinguis i la que no tinguis per evitar un disbarat que tindria efectes desastrosos», tot fent al·lusió sens dubte a la famosa *Histoire spirituelle des Espagnes*, que Cardó publicà a París, malgrat tots els esforços del govern franquista —i, pel que veiem, d'altres elements no franquistes— el 1947.⁷³

Segons la correspondència conservada a l'arxiu de l'Institut, al final de maig de 1949, Aramon va assistir, juntament amb Ferran Soldevila, al Congrés d'Histoire de la France Méditerranéenne, «à l'occasion du sixième centenaire de la réunion de Montpellier à la France», organitzat per la Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon, i l'abril de 1951 va prendre part en el VIII Congrés d'Estudis Bizantins, que se celebrava a Palerm. En aquell moment ja era delegat adjunt a Espanya de l'Associació Internacional d'Estudis Bizantins, que també celebrava una assemblea aleshores.⁷⁴ El 1955 va anar a un congrés d'estudis occitans a Avinyó, cosa que li permeté de passar un parell de dies a París. Ja abans, a partir del 1947, va representar l'Institut a la Union Académique Internationale i en fou membre del *bureau* del 1958 al 1968 i vicepresident durant els triennis 1961-64 i 1965-68.⁷⁵ No m'és possible ara de detallar la projecció d'Aramon als cercles internacionals, que ha resultat molt positiva per a la cultura catalana i per

---

a Josep Alsina i Bofill i a Jordi Rubió i Balaguer, i li comunicava que s'havia disgustat i que deixava «de tenir confiança com fins ara havia tingut per l'Institut d'Estudis Catalans», bé que hi afegia: «La nostra amistat, que ve de lluny, m'obligava a fer-vos conèixer aquests meus sentiments i el que penso d'aquesta maniobra política portada a cap per alguns» (Òmnium Cultural); alhora li assegurava que podia «comptar amb la meua amistat personal de sempre» i li enviava «una forta abraçada» (Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, dossier R. Aramon i Serra). Per a la prevenció de Tarradellas envers l'Òmnium Cultural, de la Junta Consultiva del qual era membre Aramon, vegeu Josep BENET, *El president Tarradellas en els seus textos (1954-1988)* (Barcelona, 1992), ps. 180-267 i BALCELLS, *Miquel Coll i Alemtorn*, p. 277.

73. Cf. SUGRANYES, *Militant per la justícia*, ps. 235-241.

74. Sabem, per una carta de Ferran Rahola a Joan Coromines, del 6 de gener de 1950, que «l'Aramon té, des de fa molt temps, el passaport i espera que li concediran el visat i llavors podríem orientar-nos bé» (respecte a la nova edició del *Diccionari general* de Pompeu Fabra) (*Pompeu Fabra i Joan Coromines*, p. 117). D'altra banda, el 24 de setembre de 1950, Carles Riba escribia a Joan Puig i Ferrer, exiliat a París: «Darrerament, l'Aramon m'ha parlat de Vós i m'ha portat el vostre bon record. Feliç ell que ha pogut fer una escapada a respirar l'aire d'Europa. El d'ací és enrarit, cada vegada més... En fi, ell us ha degut contar com vivim, com lluitem, com també ens veiem els resultats del nostre esforç» (*Cartes de Carles Riba*, II, 1939-1952. Recollides i anotades per Carles-Jordi GUARDIOLA (Barcelona, 1991), p. 458).

75. BADIA *et al.*, *Prefaci*, ps. 7-8. Per a les dificultats que Aramon tingué per a poder assistir a les reunions de la Union Académique i per als contactes que féu amb motiu de les seves sortides a l'estranger, vegeu MANENT, *Ramon Aramon i Serra, l'home fort de l'Institut*, p. 28. Aramon mateix publicà «reports» sobre *La XXV sessió de la Unió Acadèmica Internacional (Londres, 19-23 juny 1951)*, «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, 1952» (Barcelona, 1954), ps. 59-63 i sobre *La XXVI sessió de la Unió Acadèmica Internacional (Brusselles, 17-21 juny 1952)*, «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, 1953» (Barcelona, 1954), ps. 67-71.

a l'Institut. Assenyalaré només que no s'ha limitat a l'assistència a reunions, congressos i col·loquis, sinó que també ha consistit en conferències i curssets a nombrosos indrets, tant a Europa com a Amèrica, i que fins i tot ha estat *Gastprofessor* a la Freie Universität de Berlín (1960 i 1961) i a Saarbrücken (1965), membre del consell de la Société de Linguistique Romane i representant de la Union Académique Internationale a l'assemblea del Conseil International de la Philosophie et des Sciences Humaines, de la UNESCO (1961-1973).⁷⁶ Segons Jordi Carbonell, va arribar a «rebre l'oferta temptadora d'una càtedra a Alemanya pel seu prestigi com a romanista, temptadora professionalment i econòmicament», però «la va rebutjar i escollí la tasca obscura a Catalunya, el treball sense limitació d'horaris i la gana, personal i familiar, sense mai exhibir-ho ni queixar-se de res».⁷⁷

La feina burocràtica i l'activitat constant de gerència i de representació que Aramon havia de dur a terme com a secretari general d'un Institut d'Estudis Catalans clandestí o semiclandestí, i durant molt temps sense mitjans materials ni recursos humans, no van impedir que continués el seu treball de bibliògraf, d'editor de textos i d'estudis de la llengua i de la literatura catalanes, bé que el van dificultar i van impedir que arribés a donar tots els fruits que n'hauríem pogut esperar en circumstàncies normals. Ja el 1948, quan era possible de reprendre una relativa política editorial en català, va triar, editar i prologar un volum de *Narracions* d'Emili Vilanova, que obria la «Col·lecció literària Aymà»,⁷⁸ i l'any següent encetà la seva revista «Estudis Romànics» amb dos importants treballs *Sobre l'atribució d'«Arondeta de ton chantar m'azir»*, que considera de Guillem de Berguedà,⁷⁹ i sobre *Dues cançons italianes en un manuscrit italià quatrecentista*, avanç i complement de l'edició crítica del *Cançoner de l'Ateneu* que tenia en curs, però que dissortadament no arribà a ésser enllestida.⁸⁰ Des d'abans de la guerra, Aramon treballava també en una edició crítica de l'obra del trobador català Guillem de Berguedà, de la qual havia cedit material al seu company Alfons Serra-Baldó per a la cretomatia *Els trobadors*, publicada a l'Editorial Barcino el 1934 i revisada amb cura per Aramon mateix. La reprengué per al *Corpus des Troubadours*, projecte que dirigia per encàrrec de la Union Académique Internationale; només en va arribar a donar el tast ja ahludit dels «Estudis Romànics» i una precisió sobre un mot fantasma, *guazardinc*, apareguda a la miscel·lània dedicada a Mario Roques (1952). El 1950 va complementar els repertoris bibliogràfics d'a-

76. BADIA *et al.*, *Prefaci*, p. 8 i Antoni M. BADIA i MARGARIT, *Aramon i Serra, Ramon*, a *Gran Enciclopèdia Catalana*, I (Barcelona, 1970), p. 359.

77. Jordi CARBONELL, *Darrer comiat a Ramon Aramon i Serra*, «Revista de Catalunya», 154 (setembre de 2000), p. 5.

78. En una carta a Xavier Benguerel, del 13 d'agost de 1950, Carles Riba assenyala que Aramon i Maurici Serrahima es trobaven entre els «assessors pròxims» de Jaume Aymà (*Cartes de Carles Riba*, II, p. 453).

79. «Estudis Romànics», I (1947-48 [1949]), ps. 49-67. Com una bona part dels treballs d'Aramon esmentats al llarg d'aquesta necrologia, ha estat recollit a R. ARAMON i SERRA, *Estudis de llengua i literatura*, a cura de Jordi CARBONELL (Barcelona, 1997).

80. «Estudis Romànics», I, ps. 159-188.

bans de la guerra amb una minuciosa *mise au point* sobre *La philologie romane dans les pays catalans (1939-1948)*, apareguda a Coïmbra, al «Suplemento bibliográfico de la *Revista Portuguesa de Filologia*», que encara avui resulta útil.⁸¹ També cal acudir encara a una altra *mise au point*, summament erudita i resultat d'una recerca aprofundida, sobre *Les edicions de textos catalans medievals*, apareguda el 1955 a les actes del VII Congrés Internacional de Lingüística Romànica celebrat a Barcelona l'abril de 1953.⁸² En el camp de la història de la llengua, Aramon féu una aportació semblant al col·loqui internacional sobre la lingüística catalana celebrat a Estrasburg l'abril de 1968,⁸³ inici dels colloquis de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, constituïda formalment a Cambridge el 1973, de la qual esdevingué conseller el 1976, a Basilea.

Amb motiu de congressos o de miscel·lànies d'homenatge, Aramon publicà encara durant la postguerra un bon nombre d'edicions de textos medievals —en occità o en català— i d'estudis sobre la recepció de la literatura occitana contemporània als Països Catalans, que —segons m'havia dit moltes vegades— hauria volgut completar i recollir en volums homogenis. Per ordre cronològic d'aparició, hem d'assenyalar, pel que fa al primer bloc, *L'absència del «Magnànim» com a tema poètic*, comunicació al IV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó (Mallorca, setembre-octubre de 1952), on contextualitza i edita dues poesies de Joan Fogassot, conservades, entre altres manuscrits, al *Cançoner de l'Ateneu*;⁸⁴ *Un debat de l'ànima i el cos en versos catalans*, edició i estudi d'un text del segle xv del manuscrit 451 de la Biblioteca de Catalunya;⁸⁵ «*Augats, seyós qui credets Dèu lo Payre*», «assaig» d'edició crítica del plany de la Verge més antic que es conserva en llengua vulgar,⁸⁶ complementat uns quants anys més tard amb un altre «assaig d'edició crítica» d'un text similar anònim, conservat en quatre manuscrits dels se-

81. Dissortadament no fou recollida als *Estudis de llengua i literatura* d'Aramon.

82. Aramon va fer una crònica molt positiva d'aquest Congrés a «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, 1953» (Barcelona, 1954), ps. 82-85. Afegiré de passada que aquesta valoració positiva és idèntica a la crònica de Jordi CARBONELL, *El setè Congrés Internacional de Lingüística Romànica*, «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», II (1953), ps. 84-85 i a les memòries de MOLL, *Els altres quaranta anys*, ps. 135-137, en profund contrast amb les reticències de la crònica de Joan Coromines (publicada amb el pseudònim Miquel de Fluvià) que n'aparegué a «La Nostra Revista» de Mèxic, núm. 67-72 (juliol-desembre 1953), ps. 92-94, la qual assegura que tant l'Institut d'Estudis Catalans com l'Obra del Diccionari s'oposaren a la celebració del congrés, que consideraven inoportú, i fa una pueril lloança de la intervenció —d'altra banda notable— que hi tingué Coromines mateix.

83. *Problèmes d'histoire de la langue catalane*, dins Antoni M. BADIA i MARGARIT i Georges STRAKA (eds.), *La linguistique catalane* (París, 1973), ps. 27-70, amb la discussió a què donà lloc a les ps. 70-80. Esmement també un treball de divulgació poc conegut: *Els orígens de la llengua catalana*, dins *L'època medieval a Catalunya. Cicle de conferències fet a la Institució cultural del CIC de Terrassa, curs 1980/1981* (Barcelona, 1989), ps. 81-101.

84. *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Mallorca 25 de septiembre - 2 de octubre de 1955. Actas y comunicaciones*, II (Barcelona, 1970), ps. 397-416.

85. *Recueil de travaux offerts à M. Clovis Brunel* (París, 1955), ps. 38-52.

86. *Hispanic Studies in Honour of I. González Llubera* (Oxford, 1959), ps. 11-40. N'hi ha un extret a la Biblioteca de Montserrat, amb correccions autògrafes de l'autor.

gles XIV-XV, «*De gran dolor cruzel ab mortal pena*»,⁸⁷ i amb *Dos planys de la Verge del segle XV*, del *Cançoner de l'Ateneu*,⁸⁸ *Una cançó i tretze cobles esparses inèdites*, del segle XV, procedents del *Cançoner del marquès de Barberà*, adquirit per la Biblioteca de Montserrat,⁸⁹ on Aramon treballà diverses vegades i on perfilà un altre excel·lent «assaig d'edició crítica», *Els cants en vulgar del «Llibre Vermell» de Montserrat*,⁹⁰ *Algunes poesies bilingües en cançoners catalans*, edició de quatre textos del segle XV —conservats un cop més al *Cançoner de l'Ateneu*—, dos en llatí i castellà i altres dos en llatí i català,⁹¹ i *El «Tristany» català d'Andorra*, edició d'un breu fragment del *Tristany* català, del segle XIV, que els erudits anteriors no havien pogut consultar de prop.⁹²

A l'extret de la *mise au point* esmentada *La philologie romane dans les pays catalans*, del 1950, hi havia una llista d'obres ja publicades per Aramon i la indicació de moltes altres «en premsa»: *Cançoner de l'Ateneu*. (Manuscrit núm. 1 de la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès), *Notes per a l'estudi de la llegenda de Galceran de Pinós*, *Jardinet d'Orats* (Manuscrit núm. 151 de la Biblioteca Universitària de Barcelona) i *Cançoner d'amor o d'obres enamorades*. (Manuscrits esp. núm. 225 de la Bibliothèque Nationale de París i núm. 10 de la Biblioteca de Catalunya). D'altres eren consignades «À paraître»: *Corpus dels trobadors catalans*, *El «Torsimany» de Lluís d'Averçó*, *Cançoner de Saragossa*, *Epistolari cancelleresc de Bernat Metge*, *Obres de Jordi de Sant Jordi*, *Cançoner Vega-Aguiló*, *El cançoner català L i Flos Mundi* (en col·laboració amb Miquel Coll i Alentorn). Cap d'aquests projectes no es convertí en realitat, com tampoc no tirà endavant l'edició «dels materials del segon volum del *Repertori de l'antiga literatura catalana*» de Jaume Massó i Torrents, la donació dels quals agraià Aramon mateix a Francesc Cambó, el 28 de gener de 1946, tot fent-li saber que les Seccions Històrico-Arqueològica i Filològica de l'Institut havien acordat la seva publicació i li n'havien encarregat la revisió.⁹³ D'altra banda, Aramon mateix va explicar, en una entrevista amb Albert Manent, que, juntament amb Joan Noguera, editava el *Dietari de la Diputació del General*, la part impresa del qual fou destruïda a l'acabament de la guerra.⁹⁴ Seria molt con-

87. *Homenaje a Johannes Vincke para el 11 de mayo 1962*, I (Madrid, 1962-1963), ps. 265-278.

88. «Spanische Forschungen der Görresgesellschaft», XXI (1963), ps. 259-276 (correspon a l'homenatge dedicat a mossèn Josep Vives).

89. *Mélanges de Linguistique Romane et de Philologie Médiévale offerts à M. Maurice Delbouille*, II (Gembloux, 1965), ps. 21-38.

90. «Analecta Montserratensia», X (Montserrat, 1964), ps. 9-54 (correspon al segon volum de la *Miscellània Anselm Albareda*).

91. «Estudis Romànics», IX (1961 [1966]), ps. 85-126 (correspon als *Estudis de llatí medieval i de filologia romànica dedicats a la memòria de Lluís Nicolau d'Olwer*).

92. *Mélanges offerts à Rita Lejeune*, I (Gembloux [1969]), ps. 323-337.

93. Hi ha còpia d'aquesta carta al dossier corresponent de secretaria general de l'Arxiu de l'IEC.

94. MANENT, R. *Aramon i Serra, l'home fort de l'Institut*, p. 29. Les Actes esmentades de la Secció Històrico-Arqueològica assenyalen, ja el 28 de novembre de 1932: «El Sr. Francesc Martorell explica que per a la publicació d'aquest Dietari [de la Generalitat] hauria de tenir-se en compte que els Srs. Ramon Aramon i Joan Noguera tenen copiat el text fins a la mort del rei Joan II i preparat un pròleg general», i ho repeteixen, amb les mateixes paraules, el 28 de desembre de 1932.

venient de cercar entre els papers d'Aramon —tant a l'Institut d'Estudis Catalans com a casa seva— els plecsc ja tirats, els originals, els esborranys i les fitxes de treball que es puguin conservar de tot plegat.

Pel que fa als estudis sobre la literatura occitana contemporània als Països Catalans, es van iniciar el 1958 amb una ponència sobre *Mirèio a Catalunya*, presentada al IIe Congrés Internacional de Langue et Littérature du Midi de la France celebrat a Ais de Provença,⁹⁵ seguida per un article a la «Revue de Langue et Littérature Provençales» titulat *Notes et matériaux pour l'étude d'Aubanel en Catalogne*.⁹⁶ La recepció de Mistral a Catalunya donà lloc també a un extens treball sobre *El ressò de l'oda «I Troubaire Catalan» a Catalunya*, aparegut al segon volum de la miscel·lània dedicada a Jordi Rubió i Balaguer en el seu setanta-cinquè aniversari,⁹⁷ reprès molts anys més tard a l'opuscle *Frederic Mistral i la Renaixença catalana*, volum 259 dels «Episodis de la història» de Rafael Dalmau, Editor (Barcelona, 1985), que recull un parlament fet al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona el 5 de desembre de 1980 amb motiu del cent cinquantè aniversari del naixement de Mistral.

Deixant de banda, alguns pròlegs —més o menys circumstancials, però sempre amb aportacions d'interès—,⁹⁸ i algun article o discurs de compromís —com la col·laboració al volum commemoratiu d'*Els cinquanta anys de la Llibreria Catalònia* (Barcelona, 1974)⁹⁹ o el *Discurs presidencial als Jocs Florals de Munic (1977)*¹⁰⁰ o la conferència feta a Castellterçol el 1987 sobre *Prat de la Riba i l'Institut d'Estudis Catalans*—¹⁰¹ hem d'esmentar encara la seva participació en la segona edició del *Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra, amb pròleg de Carles Riba (Barcelona, 1954), que donà origen a una violenta reacció de Joan Coromines,¹⁰² i en la revisió i ampliació de la *Introducció a la gramàtica*

95. *Actes et mémoires du IIe Congrès...* (Ais, 1961), ps. 281-310. A la Biblioteca de Montserrat n'hi ha un extret amb correccions de l'autor.

96. Núm. 5-6 (1960-1962), ps. 147-192. A la Biblioteca de Montserrat n'hi ha un extret amb correccions de l'autor.

97. «Estudis Romànics», XI (1962 [1967]), ps. 187-247.

98. Penso, per exemple, en el de l'obra pòstuma de Rafael TÀSIS, *Un segle de poesia catalana* (Barcelona, 1968), ps. 7-14; el del *Diccionari de sinònims* de Manuel FRANQUESA (Barcelona, 1971), incorporat també a la seva segona edició, titulada *Diccionari de sinònims Franquesa* (Barcelona, 1998), ps. 1255-1263, o el del *Vocabulari de barbarismes* d'Aureli CORTIELLA I MARTRET (Barcelona, 1981), ps. XI-XV.

99. N'ocupa les ps. 43-48 i es titula *Un altre turisme*, tot fent referència a les visites a biblioteques (ho aprofita també per parlar dels llibreters i de la projecció exterior de la cultura catalana).

100. Extret del «Butlletí interior informatiu d'Òmnium Cultural», núms. 21-23 (gener de 1978), ps. 18-20.

101. Volum quart de les Publicacions del Patronat de la Casa-Museu Prat de la Riba. Destaca l'interès d'aquesta conferència Joan BASTARDAS, *R. Aramon i Serra i la inserció de la cultura catalana en el món cultural europeu*, «Serra d'Or», núm. 491 (novembre 2000), p. 22 (l'article sencer de Bastardas ocupa les ps. 21-23).

102. Cf. *Cartes de Carles Riba*, III, ps. 173-176; BALCELLS, *Miquel Coll i Alentorn*, ps. 197-198; PUJADAS, *Notes biogràfiques de Joan Coromines*, p. 238, i FERRER, *Bibliografia de Joan Coromines*, p. 254.

catalana de Pompeu Fabra publicada per Edicions 62 el 1968, basada en la *Gramàtica catalana* de les Publicacions de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (1918), i sobretot la seva important intervenció en la *Gran Enciclopèdia Catalana*, tant pels articles que hi va redactar o hi va revisar a fons —entre els quals tots els que tenien relació d'alguna manera amb l'Institut d'Estudis Catalans i els seus membres—, com pel seu assessorament lingüístic, que, com remarca Joan Carreras i Martí, segon director de la GEC, va resultar «absolutament cabdal».¹⁰³

I no puc deixar de remarcar, com ja vaig fer el 1983, quan el senyor Aramon va rebre ben merescudament el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, que la seva millor obra «són els seus deixebles, als quals ha lliurat el millor de la seva vida, sense servir-se'n sinó servint-los, a vegades amb una aparença irònica però sempre amb un cor molt ample».¹⁰⁴

Els seus darrers anys, quan ja havia aconseguit de recuperar per a l'Institut la Casa de Convalescència, després de múltiples gestions en les quals va demostrar el tremp i la flexibilitat que havia tingut ja des del 1939,¹⁰⁵ el senyor Aramon va

103. Joan CARRERAS I MARTÍ, *El Rais i la GEC*, «Llengua Nacional», núm. 11 (febrer de 1993), ps. 24-25. Rais era el nom que donàvem familiarment, des de la GEC i des de «Serra d'Or», a Ramon Aramon i Serra, que signava els seus articles RAiS. A vegades deia sorneguerament: «Aquest article el signarem pel nas», cosa que volia dir que aniria amb les inicials (NAS) de la seva filla Núria Aramon i Stein. Recordem que Aramon va prologar també el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Enciclopèdia Catalana (Barcelona, 1982; segona edició, 1983), on parla de la contribució lexicogràfica de la *Gran Enciclopèdia Catalana* i de les nombroses persones que hi van col·laborar.

104. *El mestratge de R. Aramon i Serra*, «Serra d'Or», juny de 1983, ps. 405-406, reproduït al meu llibre *Escriptors i erudits contemporanis* (Barcelona, 1996), ps. 233-236. Per al ressò internacional del mestratge d'Aramon, especialment a Alemanya, vegeu la necrologia (en alemany) de Horst HINA, *Ramon Aramon i Serra (1907-2000)*, «Mitteilungen des Deutschen Katalanistenverbandes», núm. 39 (novembre 2000), ps. 5-7.

105. El 1939, Aramon ja havia aconseguit que el president de la Diputació de Barcelona, Josep M. Milà i Camps, li permetés durant un any —tot el temps que fou president— de continuar a les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut (MANENT, *Ramon Aramon i Serra, l'home fort de l'Institut*, ps. 24 i 27). Quan Joaquim Buxó fou nomenat president de la Diputació, Puig i Cadafalch, Aramon i altres el visitaren per mirar de refer el lligam perdut (BALCELLS, *Miquel Coll i Alentorn*, p. 194). El 1968 inicià negociacions amb el nou president de la Diputació, Josep M. de Muller, en les quals intervingué decisivament Ramon d'Abadal, que al final no donaren resultats positius (COLL, *Història/2*, p. 507; VILANOVA, *Ramon d'Abadal: entre la història i la política*, ps. 612-638 i Id., *Ramon d'Abadal i l'intent de normalitzar l'IEC els anys seixanta*, «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», VIII (1997), ps. 97-115). El retorn dels locals de la Casa de Convalescència fou cosa de Joan Antoni Samaranch, quan Josep Alsina i Bofill era president de l'Institut (COLL, *Història/2*, p. 508). El 12 de juliol de 1977 se celebrà «l'acte de retorn dels vells locals: Samaranch, Socias i Alsina i Bofill i els secretaris de les tres corporacions [Diputació, Ajuntament de Barcelona i Institut d'Estudis Catalans] signaren l'acord» (Oriol CASASSAS, *Josep Alsina i Bofill, l'exemple* (Barcelona, 1996), p. 97). Aquell dia, Alsina i Bofill, president de l'Institut, féu un elogi públic de l'actuació d'Aramon: «En aquest protocol [quan s'escriguí la història de l'IEC a la postguerra] hi figuraran molts de noms de col·laboradors i amics a ultrança, de protectors generosos, molt sovint anònims. Per a tots ells hem de demanar l'agraïment permanent del poble de Catalunya. Si esmentar-los a tots seria ben just, però ara impossible, és just i obligat de proclamar el nom de dos, un d'individual, l'altre de col·lectiu, que han d'aplegar ara i sempre el reconeixement devot

acumular honors i homenatges: el premi Ramon Fuster, del Col·legi de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i Ciències de Catalunya (març 1982); el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (maig 1983); la presidència d'honor de la Union Académique Internationale (juny 1989); la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya (20 de desembre de 1989),¹⁰⁶ que s'afegeix a la Creu de Sant Jordi que ja havia rebut el gener de 1982, i l'homenatge popular organitzat per Llengua Nacional el febrer de 1993, que anava unit a la institució del premi Ramon Aramon i Serra a la lleialtat lingüística.¹⁰⁷ Ja amb motiu dels seus setanta anys li va ésser oferta una esplèndida miscel·lània en quatre volums, que encetà una nova etapa, dissortadament estrocnada aviat, dels «Estudis Universitaris Catalans». El 1989, quan li arribà per llei de vida l'hora d'una merescuda jubilació,¹⁰⁸ l'Institut d'Estudis Catalans el nomenà Secretari General honorari, i el 1997 la Secció Filològica de l'Institut commemorà el seu norantè aniversari amb el magnífic recull d'*Estudis de llengua i literatura* al qual ja ens hem referit, que permet de trobar amb facilitat molts treballs apareguts a miscel·lànies i revistes de difícil accés.

En morir, el juliol del 2000, el senyor Aramon deixava darrere seu una herència impressionant: una obra personal de primera magnitud i sobretot un Institut d'Estudis Catalans que havia persistit i s'havia anat enfortint i posant al dia i que havia contribuït decisivament al manteniment de la dignitat d'una llengua que els vencedors de 1939 haurien volgut esborrar del mapa. El seu exemple constant, la seva noble tossuderia i la intel·ligència i el cor que posà sempre al servei dels seus ideals ens han d'estimular des d'ara a fer-nos-en dignes.

JOSEP MASSOT I MUNTANER
Institut d'Estudis Catalans

---

de llur intervenció decisiva: Ramon Aramon i Serra, el nostre Secretari General, ànima de la resurrecció de l'Institut, mantenidor de l'existència, de les essències i del prestigi de l'Institut, difusor de la seva obra i del seu esperit davant el món de la cultura a través de la Unió Acadèmica Internacional; i ardit i hàbil defensor de l'Institut davant les autoritats que, oblidant el deliberat oblit, volien punir-lo. Poc que sabien el bé que feien perquè permetien de dir-nos: ens repton, per tant existim». L'altre gran suport de l'Institut era l'Òmnium Cultural (*ibid.*, p. 98; *cf.* ps. 98-99).

106. *Cf.* Josep Maria LLADÓ I FIGUERAS, *Homenatge a vint-i-vuit catalans eminents. Medalles d'Or de la Generalitat 1978-1991* (Barcelona, 1992), ps. 253-261. La concessió de la medalla aparegué al «Diari Oficial de la Generalitat» del 26 de febrer de 1990.

107. *Cf.* *Homenatge popular a Ramon Aramon i Serra per una vida al servei de la llengua*, «Llengua Nacional», núm. 11 (febrer de 1983).

108. Ja des d'uns quants anys abans, l'Institut havia emprès un camí de renovació, impulsat primer per Josep Alsina i Bofill i —després del parèntesi de la presidència de Joan Ainaud— per Enric Casassas i Emili Giralt, que dugué a un enfortiment del paper dels presidents de la corporació i a l'augment dels seus membres, contràriament al parer del senyor Aramon (CASASSAS, *José Alsina i Bofill*, p. 100; BALCELLS, *Miquel Coll i Alentorn*, ps. 289-290).